

INFORMACIJOS IR ŽINIŲ VALDYMAS

Publikuotų dokumentų sklaidos skaitmeninėje erdvėje metodologiniai ir technologiniai aspektai: Nacionalinės bibliografijos duomenų banko pridedamoji vertė

Regina Varnienė-Janssen

Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto docentė daktarė

Vilnius University Faculty of Communication, Assoc. Prof.

El. paštas: regina.varniene-janssen@kf.vu.lt

Straipsnio objektas – Lietuvos ir su Lietuva susijusių publikuotų dokumentų teikimo į skaitmeninę erdvę raida nuo 1992 iki 2016 metų. Pagrindiniai sisteminiai mūsų šalies publikuotų dokumentų pasklidimo skaitmeninėje erdvėje veiksniai buvo bibliografinės apskaitos pertvarka, sukūrusi efektyvesnės sklaidos priemonės informacijai apie mūsų šalies istorinį, politinį, socialinį ir ekonominį gyvenimą bei kultūros paveldo skaitmeninimo, grindžiamo atminties institucijų sąveika, įgyvendinimas mūsų šalyje, sudaręs prielaidas kurti vientisą publikuotų dokumentų skaitmeninį turinį ir bendrą prieigą prie jo. Šioje publikacijoje pagrindinis dėmesys skiriamas bibliografinės apskaitos pertvarkai, sukūrus Nacionalinės bibliografijos duomenų banką (NBDB), kuris sudarė geresnes informacijos apie Lietuvos ir su Lietuva susijusių dokumentus sklaidos skaitmeninėje erdvėje galimybes. Publikacijoje panaudota Europos Komisijos elektroninės leidybos pridedamosios vertės grandinės koncepcija, procesų vadybos teorija bei kokybinė turinio analizės metodologija, kurios leidžia konceptualizuoti ir vertinti NBDB sukauptą turinį ir paslaugas. Sukūrus teorinį verčių kūrimo modelį, grįstą teisiniais dokumentais, aptariamos socialinio, kultūros, inovacijų ir finansinio kapitalo pridedamosios vertės. Kitam sisteminiam veiksmui, nulėmusiam publikuotų dokumentų atsiradimą skaitmeninėje erdvėje – dokumentų skaitmeninimui ir vieningos prieigos kūrimui, bus parengta atskira publikacija. Šiame straipsnyje remiamasi Nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje įgyvendintų projektų, kuriems vadovavo šio straipsnio autorė, rezultatais.

Pagrindiniai žodžiai: bibliografinė apskaita; publikuoti dokumentai; infrastruktūra, metaduomenys, kreipties elementai, valstybinė einamoji bibliografija; nacionalinė retrospektyvioji bibliografija; pridedamoji vertė

Įvadas

Pasaulį apimant visuotinimui, tautos, tautinio tapatumo išsaugojimo ir informacijos apie šalį sklaidos problemos tampa itin aktualios. Paradoksalu, tačiau informacinių technologijų plėtra pažymėtas globalusis pasaulis kartu yra paženklintas ir tapatumo stiprėjimo. Dvidešimtojo amžiaus

pabaigoje informacinės ir komunikacinės technologijos (IKT) sukūrė naujas galimybes daugelyje taikomosios veiklos sričių ir sukėlė esminių visuomenės raidos pokyčių. Šiame besikeičiančios visuomenės plėtros kontekste šalies ir su ja susijusių publikuotų dokumentų sklaida skaitmeninėje erdvėje tampa reikšminga priemone,

užtikrinančia visavertę tautos tapatumo, informacijos apie šalį raišką ir kuriančia socialinio, kultūros, inovacijų ir finansinio kapitalo pridėdamąsias vertes. Kuriant šias vertes išskirtinis vaidmuo tenka publikuotų dokumentų pateikimo skaitmeninėje erdvėje metodologiniams ir technologiniams sprendimams, užtikrinantiems skaitmeninės kultūros produktų, orientuotų į besikeičiantį socialinį bei technologinį kontekstą, kūrimą. Žvelgiant iš laiko retrospektyvos į 1990 metus, Lietuvai atgavus nepriklausomybę tautinio tapatumo bei informacijos apie mūsų šalį sklaidos problema buvo itin aktuali dėl daugelio priežasčių: bibliografinės apskaitos procesai nebuvo automatizuoti, informacija apie mūsų šalį pasiekdavo tik spausdintinių leidinių pavidalu, o tie leidiniai dažniausiai vėluodavo, Lietuvos dokumentų katalogavimo procesai buvo dubliuojami. Tai paaiškina priežastis, kodėl tarp skubiausių mūsų šalies viešojo sektoriaus administravimo reformų buvo ir bibliografinės apskaitos pertvarka. Šia reforma buvo siekiama sukurti efektyvesnę informacijos apie mūsų šalies istorinį, politinį, socialinį ir ekonominį gyvenimą skaitmeninėje erdvėje sklaidą. Bibliografinės apskaitos reorganizavimą reikėtų laikyti sisteminiu veiksniu, nulėmusiu mūsų šalies publikuotų dokumentų, kurie kartu yra ir mūsų šalies kultūros paveldas, atsiradimą virtualioje erdvėje. Pertvarkos rezultatai greitai tapo akivaizdūs. Pradėjus automatizuoti bibliografinės apskaitos procesus, buvo panaikintas valstybinės einamosios bibliografijos vėlavimas, o sukūrus Nacionalinės bibliografijos duomenų banką (toliau NBDB) buvo įgyvendintos pagrindinės bibliografinės apskaitos funkcijos – užtikrintas valstybinės einamosios ir nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos įrašų rengimas, jų ilgalaikis sau-

gojimas ir sklaida skaitmeninėje erdvėje. Bibliotekoms ir kitoms kultūros institucijoms atsirado galimybė vykdyti šalies ir su Lietuva susijusių dokumentų atranką, kopijuoti šiuos įrašus savo katalogams, vykdyti autorystės ir dokumento publikavimo istorijos stebėseną. Lygiagrečiai su NBDB projektavimu, programinės įrangos kūrimu buvo imtasi kurti papildomas funkcijas formuojant bibliografinės apskaitos posistemį: *Leidėjas – valstybinės bibliografijos tarnyba – knygų prekyba – biblioteka*. Tai atitiko IFLA Bibliografinės apskaitos skyriaus bei UNESCO rekomendacijas dėl papildomų valstybinės bibliografijos tarnybos funkcijų (1979) bei Lietuvoje susiklosčiusias sąlygas. Atsižvelgiant į tai, kad panaikinus mūsų šalyje leidybinę veiklą reglamentuojančias institucijas Bibliografijos ir knygotyros centras (BKC) liko vienintelė šalies įstaiga, disponuojanti patikimais duomenimis apie leidėjus bei jų rengiamą produkciją, buvo imtasi iki tol nevykdytų funkcijų: rinkti duomenis apie leidėjus ir rengti katalogą *Lietuvos leidėjai, Parduodamų Lietuvos knygų katalogą, Numatomų leisti knygų biuletinį*, vykdyti katalogavimo leidinyje parengimą bei tarptautinės standartizacijos numeravimą, suteikiant tarptautinius standartinius ISBN, ISMN, ISSN numerius atitinkamai knygoms, muzikos kūriniams, serialiniams leidiniams. Šio straipsnio tikslas – metodologinių bei technologinių sprendimų požiūriu išanalizuoti 1992–2015 m. laikotarpiu įgyvendintas reformas, susijusias su informacijos apie Lietuvos ir su Lietuva susijusių publikuotų dokumentų sklaidos skaitmeninėje erdvėje procesus bei remiantis Europos Komisijos (toliau EK) paskelbta elektroninės leidybos pridėamosios vertės kūrimo 2–3–6 koncepcija įvertinti bibliografinės apskaitos Lietuvoje, grindžiamos

NBDB funkcionavimu, turinio, sukurtų produktų bei paslaugų pridedamąją vertę.

Straipsnio metodologija – publikacijoje vadovaujamas Europos Komisijos paskelbta pridedamosios vertės kūrimo 2-3-6 koncepcija, pagrindžiančia elektroninės leidybos pridedamosios vertės kūrimo 2-3-6 koncepciją (European Commission, DG XIII, Andersen Consulting, 1996), kurią pasitelkiant conceptualizuojami bibliografinės apskaitos Lietuvoje procesai. Taip pat naudojamas konteksto kokybinės analizės metodas. Atliekant Lietuvos integralios bibliotekų sistemos (LIBIS) kūrimo, diegimo ir eksploatacijos dokumentų, mokslinių publikacijų konteksto bei NBDB elektroninių paslaugų kokybinę analizę, yra vertinamas NBDB sukurtas skaitmeninis turinys, produktai bei paslaugos. Gauti tyrimo rezultatai yra verifikuojami su tarptautinių organizacijų standartais bei rekomendacijomis, skirtomis valstybinės bibliografijos tarnyboms, ir nustatoma pridedamoji NBDB vertė. Galutinis tyrimo rezultatas yra pateiktas NBDB pridedamosios vertės modelyje bei tyrimo rezultatų interpretacijos dalyje.

1. Bibliografinės apskaitos samprata, NBDB koncepcija ir jos realizavimas

Bibliografinės apskaitos ir Nacionalinės bibliografijos duomenų banko sampratų apibūdinimas

Įvairių pasaulio šalių patirtis įgyvendinant bibliografinę apskaitą yra labai skirtinga. Sovietų sąjungoje atsakomybę už valstybinės bibliografijos rengimą turėjo respublikiniai Knygų rūmai, priklausę sąjunginiams Knygų rūmams. Viešojo administravimo tobulinimas – esminė šiuolaikinės visuomenės ir valstybės modernizavimo grandis, daranti įtaką daugelio politinės, socialinės,

ekonominės, technologinės raidos procesų rezultatyvumui ir efektyvumui. Poreikis reformuoti ir modernizuoti viešąjį administravimą siejasi su atsakomybės ir skaidrumo reikalavimais bei veiklos veiksmingumo didinimu (Damirova, Šnapštienė, 2005, p. 12). Kultūros politikos formavimo ir įgyvendinimo kontekste svarbus vaidmuo teko 1991 m. balandžio 1 d. Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekoje įkurtam Bibliografijos ir knygotyros centrai (toliau BKC), kuris Lietuvos Kultūros ministro įsakymu buvo įpareigotas vykdyti šalies publikuotų leidinių bibliografinę apskaitą; prisiimti atsakomybę už taisyklių, standartų, atrankos kriterijų rengimą, bibliografinės informacijos sklaidą; bendradarbiavimą su kitais suinteresuotais partneriais, siekiant valstybinės bibliografijos rėmimo ir tobulinimo. Vadovauti šiam centrai buvo paskirta šio straipsnio autorė. Pirmiausia buvo imtasi kompiuterizuoti valstybinės einamosios, nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos procesus, siekiant panaikinti leidinių rengimo vėlavimą bei paspartinti informacijos apie mūsų šalies publikuotus dokumentus sklaidą; išvengti funkcijų dubliavimo tarp šalies institucijų kataloguojant šalies ir su Lietuva susijusius dokumentus; užtikrinti efektyvesnę žmogiškųjų išteklių panaudojimą; taikyti vienodus metaduomenų parengimo standartus ir formatus, siekiant užtikrinti jų suderinamumą tarptautiniu mastu. Reikšmingiausiais bibliografinės apskaitos reformos rezultatais laikytini Nacionalinės bibliografijos duomenų banko koncepcijos parengimas ir jos įgyvendinimas. Nors šiuo metu jau yra įvardytos teorinės bibliografinės apskaitos apibrėžtys ir pagrindiniai bibliografinės apskaitos standartai, valstybinės bibliografijos produktai, deja, dar nepasisėkė sukurti vieno lankstaus bibliografinės apskaitos apibūdinimo. Žvelgdama iš laiko retrospektyvos į

Lietuvoje vykdytas bibliografinės apskaitos reformas, šio straipsnio autorė bibliografinę apskaitą apibūdintų kaip šalies siekį išsaugoti ainiams bibliografinę informaciją apie jos kultūros vertybių sistemą, istoriją, kalbą, papročius, šiuolaikinių šalies kūrybinį vyksmą, užfiksuotą publikuotuose dokumentuose, o kartu siekį skleisti šią informaciją pasauliui. Atsižvelgiant į pakitusią vartotojų informacinę elgseną, šių dienų bibliografinę apskaita apima ne tik valstybinės einamosios ir nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos leidinių parengimą, jų publikavimą, bet ir sukauptų bibliografinių įrašų sklaidą skaitmeninėje erdvėje. Kadangi tautų ir šalių raida buvo pernelyg skirtinga ir nevienalaidė, tai ir bibliografinės apskaitos procesą jos supranta ir vertina nevienodai ir kiekviena šalis pasirenka jai tinkantį bibliografinės apskaitos modelį. NBDB koncepcijoje buvo numatytas santykis su Nacionalinės bibliotekos katalogu, kuris atspindi bibliotekoje sukauptą fondą, o NBDB turinys privalėjo maksimaliai atspindėti visos lietuvių tautos publikuotus dokumentus, įskaitant ir užsienio šalyse autoryste ar kalba publikuotus leidinius. Atsižvelgiant į tą aplinkybę bibliografinių įrašų talpykla įgavo ne „Valstybinės“, o „Nacionalinės“ bibliografijos duomenų banko pavadinimą. Čia vertėtų pateikti nuorodą į prieš aštuoniolika metų vykusią mokslinę diskusiją „nacionalinės“ ir „valstybinės“ bibliografijos klausimais, kurioje O. Janonis ir R. Varnienė (Janonis, Varnienė, 1993) atkreipė dėmesį į tai, kad sprendžiant metodologinius ir technologinius klausimus svarbu nenusižengti kalbotyros principams verčiant anglišką *national* terminą į lietuvių kalbą. O. Janonis (Janonis, 1998) atkreipė dėmesį, kad „<...> Kalbų žodynuose pateikiamos kelios žodžio „national“ reikšmės: 1) susijusi su tauta, tautybe, 2) susijusi su valstybe (valstybinis). Lietuvių kalboje žodis

„nacionalinis“ turi reikšmes tautinis, tautai priklausantis, susijęs su tautos gyvenimu. Didžiajame „Lietuvių kalbos žodyne“ užfiksuota ši viena žodžio *nacionalinis* reikšmė. Mūsų specialiojoje literatūroje paprastai to nepaisoma ir terminas *national* verčiamas tik kaip *nacionalinis*.“ Iki 2016 m. pradžios Lietuvoje buvo laikomasi O. Janonio ir R. Varnienės pasiūlytos terminologijos. Terminas *valstybinis* (-ė), išreiškia dokumentų teritorinę aprėptį (valstybėje išleistų dokumentų rodyklė); oficialųjį jos pobūdį ir finansavimą valstybės lėšomis; valstybinę dokumentų registraciją, grindžiamą privalomuoju egzemplioriumi. *Nacionalinės bibliografijos* terminas tiesiogiai asocijuojasi su etniniu principu ir jos objektas yra tam tikros tautos atstovų kūriniai. Nacionalinės bibliografijos rodyklėse pirmiausia siekiama suregistruoti visus tos tautos kalba išleistus dokumentus nepriklausomai nuo to, kur jie pasirodė. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad dėl tam tikrų aplinkybių tautiečiai savo darbus rašė ir skelbė kitomis kalbomis, etninio principo pasirinkimas įpareigojo nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos priemonėse atspindėti visus tam tikros tautos autorių darbus, nepriklausomai nuo to, kokia kalba jie publikuoti, įskaitant ir jų darbų vertimus į kitas kalbas. Technologine prasme NBDB buvo pradėta formuoti atskirai nuo NB katalogo, vadovaujantis produktyviausiu ir efektyviausiu anuomet Britų nacionalinės bibliografijos (*British National Bibliography*) pavyzdžiu: iki 2009 m. ši bibliografija buvo kaupiama atskirai nuo Britų bibliotekos suvestinio katalogo. Kita vertus, anuomet pasirinktas NBDB realizavimo sprendimas buvo patogiausias ir technologiniu, ir finansiniu požiūriu, pritaikant NBDB turinį ir programinę įrangą valstybinės einamosios ir nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos leidinių rengimui ir publikavimui.

Nacionalinės bibliografijos duomenų banko koncepcijos sukūrimas ir jos įgyvendinimas

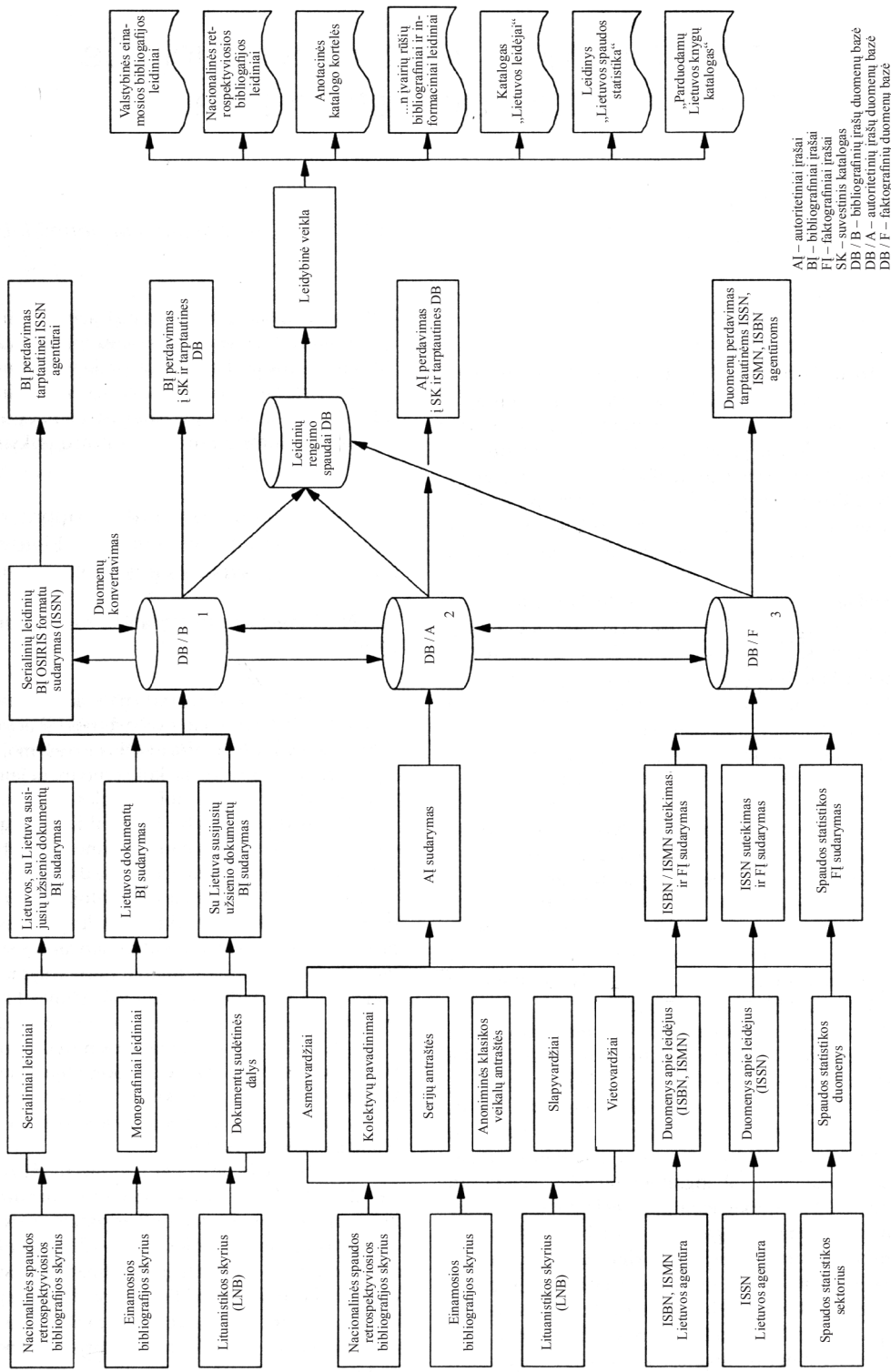
1974 m. buvo paskelbta Visuotinės bibliografinės apskaitos programa (UBC), kuria buvo siekiama pasaulio mastu suformuoti bibliografinės apskaitos sistemas kiekvienoje atskiroje šalyje, panaikinti funkcijų dubliavimą realizuojant paskirstytą katalogavimą, kurio pagrindinis principas yra vienkartinis dokumento katalogavimas ir bibliografinės informacijos sklaida šalies ir pasaulio mastu. Įvairių šalių įstaigos, atliekančios valstybinės bibliografijos tarnybos funkcijas, yra labai įvairios, o administraciniai sprendimai skirtingi, daugiausia priklausantys nuo viešojo administravimo pobūdžio, kultūrinių tradicijų, materialųjų bei techninių galimybių. Viena vertus, 1990 m. nepriklausomybės atgavimas atvėrė plačias strategines bibliografinės apskaitos pertvarkos ir plėtros galimybes ekonomiškai išsivysčiusių šalių pavyzdžiu bei laikantis tarptautinių organizacijų UNESCO, IFLA rekomendacijų. Kita vertus, anuomet silpna šalies finansinė padėtis riboją numatytų permainų spartesnį įgyvendinimą. 1993 m. NB Bibliografijos ir knygotyros centro ekspertų pajėgomis buvo parengta *Nacionalinės bibliografijos duomenų banko koncepcija*, grindžiama IFLA UBC programa bei įvairių IFLA darbo grupių metodinėmis rekomendacijomis. Nacionalinės bibliotekos mokslo tarybos pritarimu imtasi šią koncepciją įgyvendinti. NBDB koncepcijos tobulinimo darbas nenutrūko iki pat NBDB įgyvendinimo 1998 m. pradžioje.

Nacionalinės bibliografijos duomenų bankas yra vienas svarbiausių Lietuvos integralios bibliotekų informacijos sistemos (toliau LIBIS) sudedamųjų posistemių ir reikšmingiausias informacijos apie Lietuvos ir su Lietuva susijusius publikuotus dokumentus šaltinis. Dokumentas šiame straipsnyje su-

prantamas „<...> kaip materialus objektas, kuris gali būti dokumentavimo vienetu“ (LST ISO 5127); taip pat kaip „bet kokių būdu, forma ir laikmena pateikta saugoma ir naudojama informacija, įskaitant pritaikytą skaityti elektroninėmis priemonėmis: knyga, periodinis leidinys, rankraštis, natos, mikrokopijos, garsinis, regimasis, mišrus (garsinis regimasis), kartografinis, vaizdinis, elektroninis, skaitmeninis, aklujų (Brailio) raštu išspausdintas ar kitu būdu informaciją pateikiantis dokumentas“ (*Bibliotekų įstatymo galiojanti versija 2013-12-31*). Nors valstybinės bibliografijos tarnybos įpareigotos rūpintis šalies publikuotais dokumentais, tačiau kaip ir kitose pasaulio šalyse ir Lietuvoje buvo nuspręsta NBDB kaupti ne tik Lietuvos bet ir su Lietuva susijusių užsienio šalyse publikuotų dokumentų bibliografinius įrašus. NBDB sudaro trys struktūrinės dalys: bibliografinių, autoritetinių bei faktografinių duomenų įrašų masyvai (žr. 1 pav.).

Bibliografinių įrašų masyve pagal NBDB koncepciją buvo numatyta kaupti visų formų dokumentų, įskaitant knygų, serialinių leidinių, vaizduojamosios dailės, natų leidinių, sudėtinių dalių bibliografinius įrašus. Toks požiūris atitiko UNESCO ir IFLA „Rekomendacijas valstybinėms bibliografijos tarnyboms“ (1979)*. Autoritetinių įrašų masyve buvo numatyta kaupti unifikuotų asmenvardžių, kolektyvų pavadinimų, anoniminės klasikos kūrinių unifikuotas antraštes, liturginių tekstų unifikuotas antraštes, o faktografinių duomenų masyve – ISBN, ISSN, ISMN agentūrų bei statistikos duomenis apie Lietuvos leidybą. Ilgainiui NBDB organizacinė funkcinė struktūra buvo pakoreguota pagal 1998 m. vykusios tarptautinės valstybinės bibliogra-

* International Federation of Librarian Associations, IFLA International Office for UBC, & UNESCO (1979). Guidelines for the national bibliographic agency and the national bibliography. Paris: UNESCO.

I pav. Nacionalinės bibliografinės duomenų banko struktūra (1997 m. duomenys) (iš knygos „Lietuvos kultūros paveldas atisiveria pasauliui“, aut. R. Varnienė-Janssen)

fijos tarnybų konferencijos rekomendacijas (*International Conference on National Bibliographic Services*, 2001), pradėjus pildyti NBDB interneto išteklių bibliografiniais įrašais, kai šie 2001 m. buvo pradėti archyvuoti. Viena vertus, suderinus su tarptautinėmis ISSN, ISBN bei ISMN agentūromis duomenų kaupimą bei jų sklaidą, buvo pakoreguota faktografinių duomenų masyvo struktūra. Kita vertus, principinė NBDB organizacinė-funkcinė struktūra iki 2016 m. pradžios išliko nepakitusi.

2. Nacionalinės bibliografijos duomenų banko turinio, produktų ir paslaugų pridedamoji vertė

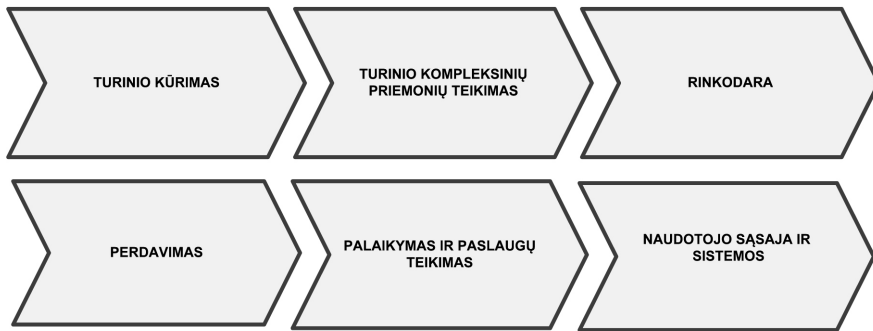
Tyrimo metodologija: NBDB pridedamosios vertės modelis

Vykdomo tyrimo požiūriu didelę vertę turi Europos Komisijos (toliau EK). Paskelbta pridedamosios vertės kūrimo 2–3–6 koncepcija, pagrindžianti elektroninės leidybos pridedamosios vertės kūrimo 2–3–6 grandinę* (2 pav.).

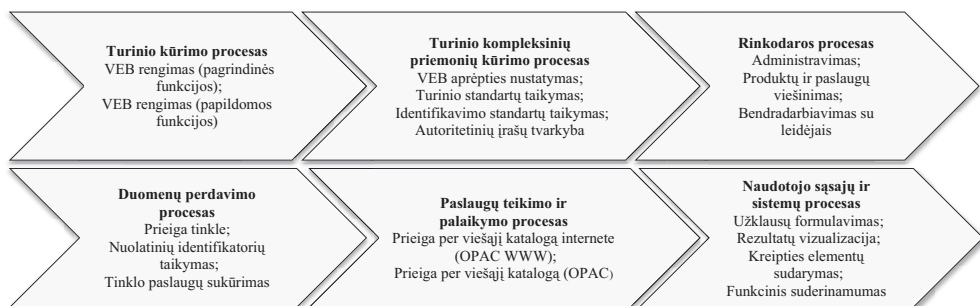
Šią koncepciją sėkmingai panaudojo užsienio šalių ir Lietuvos mokslininkai (Geyer-Schulz, Neuman, Heitmann, Stroborn, 2004; Varnienė-Janssen ir Račkauskaitė, 2015). Metodo esmę sudaro organizacijos pridedamosios vertės kūrimo veiklos, kurios yra apibūdinamos kaip procesai, kuriantys pridedamąsias vertes vartotojams. Pagrindinė priežastis, dėl kurios naudinga formuoti pridedamosios vertės grandinę, yra ta, kad „<...> ši struktūra atspindi esamą veiklos srities struktūrą (*status quo*).

* European Commission, DG XIII and Andersen Consulting (1996). Strategic development for the European publishing industry towards the year 2000: Europe's Multimedia Challenge, Main Report [interaktyvus]. [Žiūrėta 2015 m. rugpjūčio 6 d.]. Prieiga per internetą: <file:///C:/Users/Dell/Downloads/CD0997002ENC_001.pdf>.

Joje horizontaliai arba vertikalčiai pagal pridedamosios vertės grandinę išdėstomi pagrindiniai procesai „<...>“ (Geyer-Schulz, Neuman, Heitmann, Stroborn, 2004). Naudojant šią koncepciją, galima kokybiniu požiūriu analizuoti ir vizualizuoti veiklos srities struktūrą ir jos pokyčius bei gauti kokybinės analizės rezultatus. Šiame tyrime pridedamosios vertės modeliu siekiama nustatyti NBDB skaitmeninio turinio ir sukurtų produktų bei paslaugų pridedamąją vertę. Remiantis vadybos teorija „<...> procesas suprantamas kaip sąveikaujančių veiklų visuma, kuri gavinius paverčia produkcija“ (ISO 9000: 2005). Todėl kiekviena veikla ar veiklų visuma, naudojanti išteklius gaviniams paversti produkcija, gali būti nagrinėjama kaip procesas. Procesų vadybos mokslininkai (Weerakkody et al., 2003) akcentuoja keletą teigiamų procesinio požiūrio aspektų: „<...> padeda sutelkti visos organizacijos veiklos gerinimo pastangas į aukšto lygio įvykdymo tikslus, nukreipiančius jas link strateginių tikslų, kurie veda prie konkurencinės sėkmės; nepaisant organizacijos veiklos vidinių ir išorinių ribų, sujungia veiklas, funkcijas, tiekėjus ir vartotojus į vieną grandinę; akcentuoja tarpfunkcinius matavimus ir optimizuoja įvykdymus tarp funkcijų, o ne pačiose organizacijose; skatina į rezultatus orientuotą verslo požiūrį ir vysto išorinį požiūrį į verslą, kuris paremtas vartotojų ir tiekėjų perspektyvomis bei konkurentų pažinimu „<...>“. Bibliografinė apskaita, grindžiama NBDB funkcionavimu, yra konceptualizuojama remiantis mokslinės literatūros, EK, UNESCO, IFLA rekomendacijų, LIBIS dokumentacijos ir LIBIS produktų bei elektroninių paslaugų kokybinė analize. Turinio kokybinės analizės pagrindu bei remiantis EK 2–3–6 elektroninės leidybos pridedamosios vertės kūrimo grandine konceptualizuoti biblio-

2 pav. EK elektroninės leidybos pridamosios vertės kūrimo 2–3–6 grandinė

3 pav. Skaitmeninių interaktyvių bibliografinės apskaitos Lietuvoje funkcijų įgyvendinimas pagal 2–3–6 EK elektroninės leidybos pridamosios vertės kūrimo grandinę

grafinės apskaitos procesai pateikiami 3 paveiksle.

Siekiant struktūruoti bibliografinės apskaitos funkcijas bei parengti NBDB turinio, produktų bei paslaugų pridamosios vertės koncepcinį modelį, taip pat atliekama mokslinės literatūros, EK, IFLA, UNESCO rekomendacijų bei LIBIS dokumentacijos kokybinė analizė. Šios analizės pagrindu parengtas NBDB turinio, produktų bei paslaugų pridamosios vertės koncepcinis modelis, kuriuo užfiksuojama 2015 m. gruodžio mėn. būsena (žr. 1 lentelę).

3. Tyrimo interpretacija

Tyrimas interpretuojamas remiantis autorės sukurtu koncepciniu pridamosios vertės modeliu, kuriame yra integruojami tarptautinių organizacijų standartai ir rekomen-

dacijos valstybinėms bibliografijos tarnyboms bei bibliografinės apskaitos Lietuvoje sukurto turinio, elektroninių paslaugų bei vertinimo rezultatai, pateikti NBDB. Verifikuojant gautus NBDB vertinimo rezultatus su tarptautinių organizacijų standartais bei rekomendacijomis, nustatoma pridamoji NBDB vertė. Galutinis tyrimo rezultatas yra pateikimas šioje tyrimo rezultatų interpretacijos dalyje, vadovaujantis EK pridamosios vertės kūrimo 2–3–6 koncepcijoje išskirtais procesais.

Turinio kūrimo proceso pridamoji vertė

Kokybinė dokumentų turinio analizė leido nustatyti, kad organizacijos veikloje pridamosios vertės grandinėje prioritetas

1 lentelė. NBDB turinio, produktų bei paslaugų pridedamosios vertės modelis (parengė straipsnio autorė)

Turinio kūrimo procesas		<i>Pagrindžiamieji teiginiai: EK, UNESCO ir IFLA rekomendacijos</i>	<i>Pagrindžiamieji teiginiai: LIBIS dokumentacija; Autoriai</i>
<i>Funkcijos</i>	<i>Produktai / paslaugos</i>		
Valstybinės einamosios bibliografijos rengimas (įskaitant retrospektyviąją aprėptį): pagrindinės funkcijos	Valstybinės einamosios bibliografijos įrašai – Įrašų kopijavimas katalogams; Fondų vystymui; Autorystės nustatymui; Šalies leidybos statistinė produkcijos analizė; Švietimo ir kultūros politikos plėtra kt.	<...> Padėti rentabiliam katalogavimui bibliotekose. <...> (UNESCO. Vitielo, 1999). Įrašų kopijavimui ir netiesiogiai katalogavimui pagelbėti (IFLA Guidelines, 2009)*	<...> Kaupiti einamosios valstybinės bibliografijos įrašus <...>. (NBDB koncepcija, 1994; LIBIS investicinis projektas, 1996, 1 dalis, p. 22); NBDB yra viena LIBIS sudėtinių dalių, skirtų bibliografini informacijai apie Lietuvos bei su Lietuva susijusius užsienio dokumentus kaupiti bei šiai informacijai skleisti šalies ir tarptautinius mastu (Varnienė, 1997, p. 7)
		<...> atliekama šalies leidybos produkcijos statistinė analizė (IFLA International Office for UBC & UNESCO, 1979).	<...> sukaupti duomenys įgalina objektyviau vertinti leidybos situaciją Lietuvoje, jie reikalingi leidejams, knygų prekybos mokslo darbuotojams <...> (Varnienė, 1997, p. 14)
		<...> grindžiama vyriausybės švietimo, kalbos, ekonominių programų ir t. t. politika (IFLA International Office for UBC & UNESCO, 1979)	
		<...> apskaičiuojamos šaliai reikalingų leidinių gamybos apimtys (IFLA International Office for UBC & UNESCO, 1979).	
Nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos įrašai – Įrašų kopijavimas katalogams; Fondų vystymui; Autorystės nustatymui	Nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos įrašai – Įrašų kopijavimas katalogams; Fondų vystymui; Autorystės nustatymui	<...> Padėti rentabiliam katalogavimui bibliotekose. <...> (UNESCO. Vitielo, 1999). Įrašų kopijavimui ir netiesiogiai katalogavimui pagelbėti (IFLA Guidelines, 2009)*	<...> tokiu būdu perkataloguojami LNB reti ir vertingi spaudiniai patogesne forma <...> (Baranauskienė, Savickienė, 2002, p. 28)
		<...> palengvinti bibliotekoms atrankos ir komplektavimo darbą <...> (UNESCO. Vitielo, 1999)	„<...> informuoja šalies ir užsienio visuomenę apie Lietuvoje publikuotus dokumentus nuo pirmosios knygos iki šių dienų. (Varnienė, 1997, p. 11)
		Prisidėti prie informacijos paieškos ir paties dokumento suradimo <...> (UNESCO. Vitielo, 1999)	NBDB koncepcija (1994); LIBIS investicinis projektas (1996, 1 dalis)
Autoritetiniai įrašai Įrašų kopijavimas katalogams; Fondų vystymui; Autorystės nustatymui; Šalies leidybos statistinė produkcijos analizei	Autoritetiniai įrašai Įrašų kopijavimas katalogams; Fondų vystymui; Autorystės nustatymui; Šalies leidybos statistinė produkcijos analizei	<...> Autoritetiniai įrašai turi būti sudaromi siekiant kontroliuoti aprobutas vardu formas, vardo formų variantus ir identifikatorius, vartojamus kaip kreipties elementai (Tarptautinių katalogavimo principų išdėstymas. http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/icp/icp_2009-lt.pdf)	<...> Autoritetinių įrašų duomenų bazėje kaupiami unifikuoti asmenvardžiai, kolektyvų pavadinimai, anoniminės klasikos kūrinių unifikuotos antraštės. (Varnienė, 1997)
		Autorystės ir publikavimo istorijos nustatymui (IFLA Guidelines, 2009)*.	<...> Autoritetinių įrašų duomenų bazėje kaupiami unifikuoti asmenvardžiai, kolektyvų pavadinimai, anoniminės klasikos kūrinių unifikuotos antraštės. (Varnienė, 1997)

1 lentelės tęsinys

Valstybinės einamosios bibliografijos rengimas: papildomos funkcijos	<i>Parduodamų knygų katalogas</i>	<...> Patikimas šalies knygų prekybos informacijos šaltinis, padedantis aktyviau keistis informacija šalies knygų platinto sistemoje bei tarptautiniu mastu (EC Models for the provision of national bibliographic services in Europe)	„Parduodamų Lietuvos knygų katalogas“ nurodo, kokias knygas ir kur galima įsigyti. (Varnienė, 1997, p. 14). Sustabdytas leidimas.
	<i>Numatomos leisti knygos</i>	<...> palengvinti bibliotekoms atrankos ir komplektavimo darbą <...> (UNESCO. Vitielo, 1999); <i>Autorystės ir publikavimo istorijos nustatymui</i> (IFLA Guidelines, 2009)*.	<i>Kas savaitę leidžiamas informacinis biuletenis. Biuletenyje skelbiami Lietuvoje spaudai rengiamų leidinių įrašai, kurie sudaromi iš leidėjų pateiktų duomenų.</i> (Prieiga internetu: http://www.lnb.lt/atradimai/leidiniai/kiti-leidiniai/numatomos-leisti-knygos)
	<i>Spaudos statistika</i>	<...> palengvinti bibliotekoms atrankos ir komplektavimo darbą <...> (UNESCO. Vitielo, 1999); <i>Autorystės ir publikavimo istorijos nustatymui</i> (IFLA Guidelines, 2009)*.	<i>Kasmetinis spaudos statistikos leidinys, kuriame skelbiami duomenys apie ... gautus per metus iš Lietuvos leidėjų privalomojo egzemplioriaus pagrindu.</i> (Prieiga internetu: http://www.lnb.lt/doc/bkc/statistika2014.pdf)
Turinio kompleksinių priemonių kūrimo procesas		<i>Pagrindžiamieji teiginiai: UNESCO ir IFLA rekomendacijos</i>	<i>Pagrindžiamieji teiginiai: LIBIS dokumentacija; Autoriai</i>
<i>Funkcijos</i>	<i>Produktai / paslaugos</i>		
Valstybinės bibliografijos aprėpties nustatymas	Privalomojo egzemplioriaus įstatymas arba lygiavertis teisės aktas	<...> <i>apibrėžiama šalies privalomojo egzemplioriaus įstatymo arba tolygia sistema</i> (IFLA gairės, 2011)*	Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. lapkričio 22 d. nutarimo Nr. 1389 „Dėl spaudinių ir kitų dokumentų privalomųjų egzempliorių siuntimo bibliotekoms tvarkos“ pakeitimo. <i>Žinios</i> , 2006; Naujas nutarimas: Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas <i>Dėl spaudinių ir kitų dokumentų privalomųjų egzempliorių siuntimo bibliotekoms tvarkos</i> . <i>Žin.</i> , 2016 birželio 11 d.
	Atrankos kriterijų sukūrimas ir paskelbimas	Remiamasi atrankos kriterijais, taikomais valstybinei bibliografijai, įskaitant elektroninius išteklius (IFLA gairės, 2011)*	Remiamasi atrankos kriterijais taikomais valstybinei bibliografijai. (LIBIS investicinis projektas, 1996, 1 dalis; Elektroninių išteklių posistemio projektas 2001, rankraštis)
	Operatyvumas parengiant valstybinę einamąją bibliografiją	<...> <i>Pageidautina skelbti prieš leidinio publikavimą</i> (IFLA gairės, 2011)*	<...> <i>sudaromi priešpublikaciniai įrašai.</i> (Varnienė, R. Bibliografijos centras visuotinės bibliografinės apskaitos infrastruktūroje. <i>Bibliografija '97</i>)
	Autoritetinio ir išsamaus katalogavimo lygmens užtikrinimas	<...> <i>Darbo grupė išskyrė 4 metaduomenų lygmenis autoritetinis; išsamus; išplėstinis; bazinis</i> <...> (IFLA gairės, 2011)*	<i>Nacionalinė biblioteka <...> vykdo bibliografinę apskaitą; <...> rengia ir leidžia Lietuvos valstybinę einamąją ir nacionalinę retrospektyviąją bibliografiją <...></i> (Lietuvos Respublikos bibliotekų įstatymas. <i>Žin.</i> , 2013, Nr. 141-7113, 2013-12-31).

1 lentelės tęsinys

Turinio standartų taikymas	Aprašomųjų meta- duomenų sukūrimas	ISBD <...> paskirtis išlaikyti nuoseklumą keičiantis bibliografiniais duomenimis <...> (IFLA gairės, 2011)* UNIMARC/ B <...> nustatyti turinio formą <...> (IFLA gairės, 2011)*	Nustatyti bibliografinio aprašo elementų išdėstymo tvarką <...> (Kompiuterinių bibliografinių įrašų sudarymo metodika, 2007) Nustatyti bibliografinio įrašo turinio formą <...>. (Kompiuterinių bibliografinių įrašų sudarymo metodika, 2007)
	Autoritetinių įrašų sukūrimas	Dalykinimo sistemos: Suteikia kontroliuojamą prieigą prie išteklių turinio (IFLA gairės, 2011)*	Suteikti kontroliuojamą prieigą prie išteklių turinio. (Kompiuterinių autoritetinių įrašų sudarymo metodika, 2008)
Identifikavimo standartų taikymas	ISBN knygų Identifikavimas ir sklaida	Kai standartiniai identifikatoriai susieti su dokumentais arba įrašyti susietuosiuose metaduomenyse, valstybinės bibliografijos tarnyboms griežtai rekomenduojama juos išlaikyti (IFLA gairės, 2011)*	Įdiegta. <...> atlieka Lietuvoje publikuotų dokumentų tarptautinę standartinę numeraciją (ISBN, ISSN, ISMN) (Lietuvos Respublikos bibliotekų įstatymo pakeitimo įstatymas, Žin., 2013, Nr. 141-7113 (2013-12-31); Lietuvos visuomenės informavimo įstatymas, Valstybės žinios, 2006, 82-3254)
	ISSN serialinių leidinių identifikavimas ir sklaida		
	ISMN muzikos leidinių identifikavimas ir sklaida		
	ISTC teksto identifikavimas ir sklaida	Identifikuoja kūrinių išraiškas (IFLA Guidelines, 2009)*	NBDB naudojamas metaduomenyse
	ISAN garso ir vaizdo identifikavimas ir sklaidai	Tai kūrinio identifikatorius, suteikiantis unikalų, nuolatinį nuorodinį numerį garso ir vaizdo kūriniams <...> (ISO 15706-1 ir ISO 15706-2) (IFLA gairės, 2011)*	NBDB naudojamas metaduomenyse
	ISWC muzikos kūrinio kodavimas, identifikavimas ir sklaida	Tarptautinis standartas (ISO 15707:2001). Paskirtis – viena-reikšmiškai ir tiksliai identifikuoti kiekvieną muzikos kūrinių (IFLA gairės, 2011)*	NBDB naudojamas metaduomenyse
ISRC įrašo kodavimas, identifikavimas ir sklaida	Tarptautinis standartas (ISO 3901:2001). Tai unikalus ir nuolatinis garso įrašų ir muzikos vaizdo įrašų identifikatorius <...> (IFLA gairės, 2011)*	NBDB naudojamas metaduomenyse	
Identifikavimo standartų taikymas	ISNI/ISPI standartinis vardo/dalies identifikavimas ir sklaida	Tarptautinis standartinis vardo identifikatorius (IFLA gairės, 2011)*	NBDB naudojamas metaduomenyse
Autoritetinių įrašų tvarkyba	Autoritetinio failo sudarymas ir palaikymas	Valstybinės bibliografijos tarnybos atsakingos už asmenų ir kolektyvų vardų autoritetines formas <...> tai aukščiausias su ištekliumi susietas metaduomenų lygmuo. (Guidelines Authority Records and References)	<...> Suteikti kontroliuojamą prieigą prie išteklių turinio. (Kompiuterinių autoritetinių įrašų sudarymo metodika, 2008)

1 lentelės tęsinys

Autoritetinių įrašų tvarkyba			Autoritetinių įrašų duomenų bazės kopija, naudojama dokumentų bibliografinių įrašų susiejimui su atitinkamų dalykų (temų) bei vardų (asmenvardžių, kolektyvų bei įstaigų pavadinimų, antraščių, vietovardžių) autoritetiniais įrašais. (Prieiga per internetą: http://www.lnb.lt/media/public/apie-nb/veiklos-dokumentai/LIBIS_nuostatai2012-08-06.pdf)
Rinkodaros procesas		Pagrindžiamieji teiginiai:	Pagrindžiamieji teiginiai: LIBIS dokumentacija; Autoriai
<i>Funkcijos</i>	<i>Produktai / paslaugos</i>	<i>UNESCO ir IFLA rekomendacijos</i>	
Administracinė vadyba	Atsakomybė už valstybinės bibliografijos rengimą ir sklaidą	Už valstybinės bibliografijos apskaitą atsakinga valstybinės bibliografijos tarnyba (IFLA gairės, 2011)*	Nacionalinė biblioteka <...> vykdo bibliografinę apskaitą; <...> renkia ir leidžia Lietuvos valstybinę einamąją ir nacionalinę retrospektyviąją bibliografiją <...> (Lietuvos Respublikos bibliotekų įstatymas. Žin., 2013, Nr. 141-7113 (2013-12-31).
Paslaugų vertinimas	Rinkos ir konkurencijos analizė	<...> apskaičiuojamos šalies reikalingų leidinių gamybos apimtys. (IFLA gairės, 2011)*	Varnienė, R. Bibliografijos centras visuotinės bibliografinės apskaitos infrastruktūroje. <i>Bibliografija '97</i>
Produktų ir paslaugų viešinimas	Tarptautinės knygų mugės, internetas, konferencijos, internetas	Aptariami naudojimosi valstybine bibliografija aspektai (IFLA gairės, 2011)*	Varnienė, R. Bibliografijos centras visuotinės bibliografinės apskaitos infrastruktūroje. <i>Bibliografija '97</i>
Produktų ir paslaugų platinimas	Nemokama	Visos paslaugos ir produktai siūlomi nemokamai. <...> Tokių paslaugų ekonominis pagrindas – nuostata, kad nemokama prieiga prie informacijos stimuliuoja šalies švietimo, kultūros ir ekonomikos plėtrą (IFLA Guidelines, 2009)*	Lietuvos NBBB paslaugos prieinamos neatlygintinai <...> (Varnienė, IFLA gairės, 2009, p. 91)
	Mokamos paslaugos	Atskirais atvejais valstybinės bibliografijos paslaugos gali būti apmokestinamos <...>. Tai aptariama atskirais dokumentais (IFLA Guidelines, 2009)*	Lietuvoje netaikomas mokestis. <...> (Varnienė, IFLA gairės, 2009, p. 91)
Bendradarbiavimas su leidėjais	ONIX	Optimizuoti metaduomenų kūrimą; palengvinti pasikeitimą metaduomenimis (IFLA gairės, 2011)*	Neįdiegtas. LIBIS specifikacija.
	DC	Optimizuoti metaduomenų kūrimą; palengvinti pasikeitimą metaduomenimis (IFLA gairės, 2011)*	Buvo įdiegtas, bet leidėjų teikiama DC metaduomenys buvo konvertuojami į UNIMARC. Šiuo metu nebetaikomas. Autorės pastaba
	ISO 5426	Lotyniškos abėcėlės plėtinys (IFLA gairės, 2011)*	NBBB įdiegta. LIBIS specifikacija
	UNICODE- ISO 10646 universali ženklių ir koduočių suderinimui	Standartizuota universali ženklių koduotė	LIBIS PĮ įdiegta. LIBIS specifikacija

1 lentelės tęsinys

Duomenų perdavimo procesas		<i>Pagrindžiamieji teiginiai:</i>	<i>Pagrindžiamieji teiginiai:</i>
<i>Funkcijos</i>	<i>Produktai / paslaugos</i>	<i>UNESCO ir IFLA rekomendacijos</i>	<i>LIBIS dokumentacija; Autoriai</i>
Prieigos prie tinklo sukūrimas	Protokolų suderinamumas Z39.50; SRU/SRW; OAI-PMH	ISO 23950 <i>sinchronizuotas protokolas</i> (IFLA gairės, 2011); SRU/SRW <i>Standartinis paieškos protokolas, naudojamas paieškos internete užklausoms</i> (IFLA gairės, 2011); OAI-PMH <i>Protokolo specifikacija, padedanti aprašyti saityno išteklius ir sudaryti vartotojui galimybę tiesiogiai naršyti duomenų bazėje. Siunčiami tik metaduomenys, o skaitmeninis objektas yra originalioje svetainėje</i> (IFLA gairės, 2011)*	<i>Naudojant Z39.50. ISO 2709, t. y. UNIMARC/A atitinka formatą UNIMARC/B turinio žymeklių lygmenyje</i> (Kompiuterinių bibliografinių įrašų parengimo taiksyklės, 2007)
Nuolatinių identifikatorių taikymas	URN	<i>Standartinis, nuolatinis ir unikalus interneto skaitmeninių išteklių identifikatorius.</i>	<i>Neįdiegtas</i>
	DOI	<i>Skaitmeninių objektų identifikatorius, padedantis suteikti unikalų skaitmeninį identifikatorių</i> (IFLA gairės, 2011)*	<i>Pateikiamas metaduomenyse, jei yra žinomas</i>
	URL (PURL)	<i>Tai laikina sistema, naudojama, kol bus sukurta URN.</i> (IFLA gairės, 2011)*	<i>Naudojamas skaitmenintam objektui identifikuoti</i>
Tinklo paslaugų organizavimas	UNIX serveris centralizuotoms bazėms saugoti ir skyriuose tinklo mazgas	<i>Ryšys su vietiniais katalogais bei tarptautiniais tinklais</i> (IFLA gairės, 2011)*	Ryšys tarp LIBIS OC ir vietinių tinklų. LIBIS nuostatai, http://www.lnb.lt/media/public/apie-nb/veiklos-dokumentai/LIBIS_nuostatai2012-08-06.pdf
Paslaugų teikimo ir palaikymo procesas		<i>Pagrindžiamieji teiginiai:</i>	<i>Pagrindžiamieji teiginiai:</i>
<i>Funkcijos</i>	<i>Produktai/ paslaugos</i>	<i>UNESCO ir IFLA rekomendacijos</i>	<i>LIBIS dokumentacija; Autoriai</i>
Prieiga per WWW	Per WWW	<i>Bibliografinės DB turi būti sudarytos taip, kad jomis galėtų naudotis pirmiausia galutiniai vartotojai, todėl jų sąsaja turi būti aiški <...>.</i> (IFLA gairės, 2011)*	NBDB įdiegtas. LIBIS nuostatai, http://www.lnb.lt/media/public/apie-nb/veiklos-dokumentai/LIBIS_nuostatai2012-08-06.pdf ; LIBIS investicinis projektas (1996, 1 dalis)
Per viešą OPAC prieigą	Per OPAC	<i>Valstybinės bibliografijos sąsajoms būdingas ir OPAC, ir bibliografinių duomenų bazių bendros savybės</i> (IFLA gairės, 2011)*	NBDB įdiegtas. LIBIS nuostatai, http://www.lnb.lt/media/public/apie-nb/veiklos-dokumentai/LIBIS_nuostatai2012-08-06.pdf ; LIBIS investicinis projektas (1996, 1 dalis)
Naudotojo sąsajos ir sistemų procesas		<i>Pagrindžiamieji teiginiai:</i>	<i>Pagrindžiamieji teiginiai:</i>
<i>Funkcijos</i>	<i>Produktai / paslaugos</i>	<i>UNESCO ir IFLA rekomendacijos</i>	<i>LIBIS dokumentacija; Autoriai</i>
Užklausų formulavimas	Paieška pagal šabloną	<i>Valstybinės bibliografijos sąsajoms būdingas ir OPAC ir bibliografinių duomenų bazių bendros savybės.</i> (IFLA gairės, 2011)*	LIBIS Nuostatai, http://www.lnb.lt/media/public/apie-nb/veiklos-dokumentai/LIBIS_nuostatai2012-08-06.pdf
	Paieška iš terminų sąrašo		
	Paieška pagal loginį teiginį		
	Paieška natūraliąja kalba		

1 lentelės tęsinys

Rezultatų vizualizacija	Duomenų vaizdavimo nuoseklumas	<i>Rezultatų paieška turi atitikti laukiamą atitiktį ir turėti grįžtamąjį ryšį.</i> (IFLA gairės, 2011)*	LIBIS investicinis projektas (1996, 1 dalis). Rankraštis	
	Tinkamas išdėstymas ir intervalai			
	Minimali informacija			
	Duomenų vizualizacijos ir jų įvesties suderinamumas			
Kreipties elementų sudarymas	Autoriaus kreiptis	<i>Tai pagrindiniai elementai, kurie visada turi būti pateikiami kaip kreipties elementai</i> (IFLA gairės, 2011)*	LIBIS investicinis projektas (1996, 1 dalis). Rankraštis	
	Antraštės kreiptis			
	Leidėjo kreiptis			
	Datos kreiptis			
	Kalbos / šalies kreiptis			
	Žanro kreiptis			
	Dalyko kreiptis			
	Identifikatoriaus kreiptis			
Tikslinė auditorija				
Funkcinis suderinamumas	ISBD	<i><...> paskirtis išlaikyti nuoseklumą keičiantis bibliografiniais duomenimis<...></i> “ (IFLA gairės, 2011)*	<i>Katalogavimo taisyklių pagrindas LIBIS sistemoje.</i> (Kompiuterinių bibliografinių įrašų sudarymo metodika, 2007)	
	Tarptautiniai katalogavimo principai	<i>Pateikia bendruosius katalogavimo principus</i> (IFLA gairės, 2011)*	<i>Laikomasi NBDB „Tarptautinių katalogavimo principų išdėstymo</i> (2009). Vert. į liet. k. http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/icp/icp_2009-lt.pdf	
	FRBR Funkciniai reikalavimai bibliografiniam įrašui	<i>FRBR modelis <...> siūlo naujus bibliografavimo entitetus: kūriny, išraiška, apraiška ir vienetas.</i>	NBDB įdiegtas. LIBIS specifikacija	
	FRAD Funkciniai reikalavimai autoritetiniam įrašui	<i><...> FRAD konceptualus modelis – paskirtis yra įdiegti struktūrišką nuorodų sistemą.</i> (IFLA gairės, 2011)*	NBDB taiko pagrindinius principus	
	RDA** Išteklių aprašas ir prieiga	<i><...> RDA grindžiamas FRBR ir FRAD taisyklėmis.</i> (IFLA gairės, 2011)*	Netaikomos	
	Bibliografinių formataų suderinamumas	UNIMARC		Taikomas. LIBIS investicinis projektas (1996, 1 dalis). Rankraštis
		XML formatai		
DC			Taikomas. LIBIS Elektroninių išteklių posistemio projektas, 2001	

* Valstybinė bibliografija skaitmeniniame amžiuje: patarimai ir naujos kryptys, 2011; *National Bibliographies in the digital Age: Guidance and New Directions*, 2009; ** RDA – Resource Description and Access. Background.

vaidmuo tenka turinio kūrimo procesui. Analizės pagrindu buvo išskirtos šios procesą įgyvendinančios funkcijos: *Valstybinės einamosios bibliografijos rengimo,*

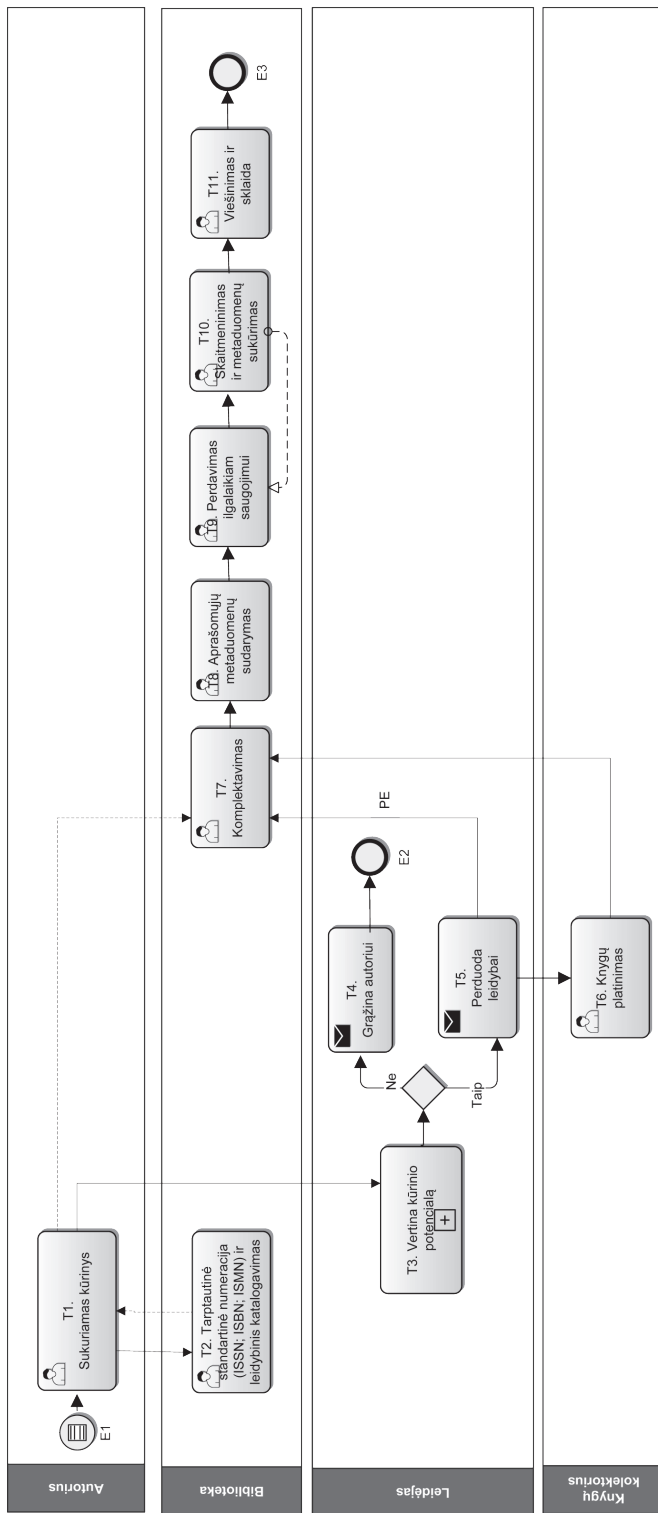
įskaitant retrospektyviąją aprėptį, pagrindinę funkciją ir valstybinės einamosios bibliografijos rengimo papildoma funkcija. Nustatyta, kad pagrindiniai šios veiklos

produktai yra: *valstybinės einamosios bibliografijos, nacionalinės retrospektyvios bibliografijos ir autoritetiniai įrašai*, kurie yra panaudojami: *įrašų kopijavimui vietiniams katalogams; fondų formavimui; šalies leidybos statistikos analizei; švietimo ir kultūros politikos plėtrai; rinkos ir konkurencijos analizei*. Antroji *Turinio kūrimo proceso* funkcija yra *papildoma valstybinės bibliografijos funkcija*, kurios veiklos rezultatai yra: *Parduodamų knygų katalogas, Katalogas Lietuvos leidėjams, Numatomos leisti knygos bei Lietuvos leidybos statistika*. NBDB projektinė dokumentacija* nurodo, kad dokumento kelias prasideda iki jį paskelbiant. Leidėjas, gavęs kūrinių iš autoriaus, arba autorius, kuris yra ir leidėjas, kreipiasi į Nacionalinę biblioteką dėl leidybinio katalogavimo bei atitinkamo tarptautinio standartinio numerio (ISBN, ISSN, ISMN) suteikimo (Varnienė, 1997, p. 12). Dabartinis bibliografinės apskaitos ciklas, kuriame nuo 2013 m. atsirado elektroninės knygos gamybos procesas ir sudaromi metaduomenys elektroninėms knygoms, pateikiamas 4 paveiksle.

Su tarptautinės standartinės numeracijos identifikatoriumi bei bibliografiniu įrašu Katalogavimo leidinyje rankraštis atiduodamas tradicinės knygos leidybai arba publikuoti ją elektroniniu būdu. Nacionalinės bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centre knygai suteikiami atitinkamai ISBN, ISSN ar ISMN tarptautiniai standartiniai numeriai ir brūkšninis kodas pagal tarptautinių agentūrų parengtus vadovus, standartus. Pagal 4 paveiksle pateiktą knygos kelio schemą matyti, kad gavus dokumentų privalomuosius egzempliorius, rengiami aprašomieji metaduomenys. Bibliografiniai įrašai yra kaupiami Nacionalinės bibliogra-

fijos duomenų banke (NBDB), iš kurio kitos šalies bibliotekos kopijuoja šiuos įrašus savo katalogams. Taip įgyvendinamas vienkartinis katalogavimas šalies ir tarptautiniu mastu bei išvengiama funkcijų dubliavimo. Mokslinės literatūros analizė (Varnienė, 1997; 2004; Janonis, Varnienė, 1998; Baranauskienė, Savickienė, 2002; Bagušytė, 2000; Daugaravičienė, 2000; Matijošienė, 2007) leido nustatyti, kad vykdant valstybinės einamosios bibliografijos, nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos rengimą bei nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos įrašų retrokonversiją buvo sukurtas skaitmeninis bibliografinių įrašų turinys. Kol buvo projektuojama ir kuriama LIBIS programinė įranga, valstybinės einamosios bibliografijos įrašai buvo rengiami naudojant PROCITE programinę įrangą, kuri tik iš dalies patenkino valstybinei bibliografijai keliamus reikalavimus. Kita vertus, tai sudarė galimybę sparčiau formuoti ir leisti valstybinės bibliografijos leidinį *Bibliografijos žinios, Ekspresinformaciją* apie naujus *spaudinius*, išėjusius Lietuvoje, *Anotacines katalogo korteles*, kurių pertvarkos pradžioje vis dar pageidavo šalies bibliotekos. Žengus pirmąjį žingsnį bibliografinės apskaitos kompiuterizavimo linkme, buvo panaikintas pirmiausia LNB padalinių funkcijų dubliavimas, perduodant valstybinės spaudos bibliografinius įrašus katalogavimo ir specializuotiems skyriams. Siekiant priartinti Lietuvos valstybinės einamosios bibliografijos leidinius prie IFLA reikalavimų, keliamų valstybinei bibliografijai, 2007 m. buvo suvienodinti katalogo ir bibliografijos rodyklės įrašai, pakeistas leidinio dizainas, pertvarkyta bibliografinio įrašo struktūra, pradėtas naudoti ISBD. Kreipties elementas pradėtas rašyti originalia forma, o atsakomybės duomenys įgavo privalomo elemento statusą.

* NBDB koncepcija (1994); LIBIS investicinis projektas (1996, I dalis). Rankraštis.

4 pav. Bibliografinės apskaitos ciklas, įskaitant elektroninę leidybą
(parengta R. Varnienės–Janssen ir N. Račkauskaitės*)

* Naujos platformos lietuvių literatūros klasikos skaitymo sklaidai ir skaitymo skatinimui. 2015. 72.

Nepriklausomai nuo to, ar autoriui yra sukurtas kreipties elementas, jis pateikiamas atsakomybės duomenyse. Atsižvelgiant į tai, kad nuolat tobulėja informacinių ir komunikacinių technologijų galimybės, kinta ir reikalavimai, keliami valstybinei einamajai bibliografijai, atsisakant valstybinės einamosios bibliografijos leidimo tradicine laikmena. Lietuvoje, atsižvelgiant į vartotojų informacinius poreikius, buvo nuspręsta *Bibliografijos žinių dalis Knygos, Garso dokumentai* ir *Lituanika* leisti vieną kartą per metus su pagalbinėmis rodyklėmis ir tokiu būdu *Bibliografijos žinioms* suteikiant ne einamosios bibliografijos, o istorinės išliekamosios vertės fiksavimo funkciją.

Dėl vykdomų darbų įvairovės, kadru kaitos ir stokos, technikos trūkumo nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos rengimo ir sklaidos pertvarka vyko kur kas vangiau nei valstybinės einamosios bibliografijos (Varnienė, 1997). Nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos leidinių redakcinės kolegijos sprendimu prioritetas buvo suteiktas knygų lietuvių kalba bibliografinių įrašų rengimui, nacionalinės bibliografijos įrašų leidiniuose rekatalogavimui, siekiant juos kuo greičiau perkelti į NBDB, periodinių leidinių kontrolinio sąrašo pildymui bei įrašų rekatalogavimui. Šiuo metu nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos darbo rezultatus iliustruoja iškalbinga faktografinė informacija. Remiantis 2016 m. liepos mėn. duomenimis, rekatalogavus pirmojo tomo *Senujų lietuviškų knygų* (1547–1863) bibliografinius įrašus, į NBDB buvo įkelta 1518 bibliografinių įrašų; 2004 m. užbaigus *Spaudos draudimo laikotarpio* antrojo tomo (1862–1904) retrokonversiją, į NBDB įkelta 4150 bibliografinių įrašų; *Knygų lietuvių*

kalba (1905–1917 m.) įrašai buvo pradėti kaupti tiesiogiai NBDB, o šios publikacijos rengimo metu į NBDB buvo įkelta 5393 įrašai. Per analizuojamą laikotarpį NBDB pasipildė: 4500 (1905–1917 m.) knygų lietuvių kalba, smulkiųjų spaudinių bibliografiniais įrašais; 16 000 tarpukario spaudos (1918–1940 m.) knygų lietuvių kalba bibliografinių įrašų. To paties tarpukario laikotarpio (1918–1940) smulkiųjų spaudinių lietuvių kalba į NBDB įkelta per 20 000 įrašų; XVII a. knygų lenkų kalba – 531; XVIII a. knygų lenkų kalba – 5408; 1759–1900 m. knygų hebrajų kalba – 4491; 1901–1940 m. knygų hebrajų kalba – 1480 bibliografinių įrašų; 1823–1940 m. periodinių leidinių – 3123 bibliografinių įrašų. Išvardyto laikotarpio dokumentai, kurių bibliografiniai įrašai yra pateikti į NBDB, šiuo metu jau yra suskaitmeninti ir įkelti į Virtualią elektroninio paveldo informacijos sistemą VEPIS. Tai savo ruožtu užtikrina vartotojams galimybę skaityti visateksčius dokumentus.

Toliau nagrinėjant leidinio kelią matyti, kad dokumentas, kurio bibliografinis įrašas yra NBDB, perduodamas į NB Nacionalinį publikuotų dokumentų archyvinį fondą (NPDAF). Nuo 2005 m. pradėjus leidinius skaitmeninti, bibliografiniai įrašai pradėti sieti su suskaitmenintais objektais, o nuo 2012 m., sudarius licencines sutartis su autoriais, NB įgauna teisę skaitmeninti, atpažinti, konvertuoti į skirtingus formatus ir viešinti el. erdvėje savo kūrinius. Todėl bibliografinės apskaitos grandinėje atsirado dar viena papildoma funkcija – metaduomenų parengimas elektroninėms knygoms. Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvos nacionalinė biblioteka, reorganizavusi bibliografinę apskaitą, įgyvendino UNESCO rekomendaciją „<...> padėti rentabiliam

katalogavimui bibliotekose“, būtų galima tvirtinti, jog kartu yra sukurta NBDB pridedamoji vertė (žr. NBDB pridedamosios vertės modelį). Kokybinės dokumentų bei mokslinės literatūros analizės būdu nustatyta, kad sukurta NBDB leido sėkmingai įgyvendinti ir antrąją rekomendaciją – palengvinti bibliotekoms atrankos ir komplektavimo darbą fondų plėtrai. Atlikdami valstybinės bibliografijos analizę atsakingi už komplektavimą darbuotojai turi galimybę atrinkti leidinius pagal fondų komplektavimo kriterijus. Šiuo atveju reikalingiausia informacija yra: priešpublikaciniai įrašai, publikavimo data; kalba, leidinio tipas, žanras, formatas bei leidinio prieinamumas. Jei šalyje yra tokio pobūdžio informacija, galima vertinti, jog įgyvendinama trečioji UNESCO rekomendacija prisidėti prie informacijos paieškos ir paties dokumento radimo (UNESCO. Vitielo, 1999). Todėl daroma išvada, kad sukurta pridedamoji NBDB vertė.

Kita vertus, UNESCO, IFLA (International Federation of Library Associations, IFLA International Office for UBC & UNESCO..., 1979) bei Europos Komisija (Models for the provision..., 1996) yra nurodę, kad, be pagrindinių funkcijų, nacionalinės bibliografinės apskaitos tarnybos turėtų vykdyti ir papildomas. Šių organizacijų rekomendacijos Lietuvoje pradėtos įgyvendinti atsižvelgiant į aplinkybes, susiklosčiusias po nepriklausomybės paskelbimo. Kadangi trūko išsamios informacijos apie numatomas išleisti knygas, buvo imtasi plėtoti bibliografinės apskaitos funkcijas, sukuriant jos posistemį *Leidėjas, valstybinės bibliografijos tarnyba, knygų prekyba, biblioteka*. Šio posistemio tikslas buvo padėti Lietuvoje besikuriančiam knygų prekybai rinkos sąlygomis. Jis buvo diegiamas remiantis Europos Tarybos eks-

pertų parengta *Books in Print* galimybių studija Baltijos šalims (*National bibliographies and books in print catalogues*, 1996). Remiantis šia koncepcija bei gavus Atviros Lietuvos fondo finansinę paramą, sutelktomis bibliografų, knygų leidėjų ir knygų prekybos ekspertų pajėgomis buvo parengtas *Parduodamų Lietuvos knygų katalogo* projektas, o 1998 m. toks katalogas buvo išleistas. Parduodamų Lietuvos knygų katalogai turėjo tapti patikimu šalies knygų prekybos informacijos šaltiniu, padedančiu aktyviau keistis informacija šalies knygų platinimo sistemoje bei tarptautiniu mastu. Tačiau anuomet toks leidinys dėl nepakankamo knygų prekybos technologinio ir organizacinio pasirengimo bei knygų prekybos atstovų abejingumo buvo perteklinis Lietuvai, todėl netrukus katalogo leidimas buvo sustabdytas. Kitos posistemio funkcijos sėkmingai vykdomos iki šiol (1 lentelė): *standartizuojamas bibliografinis įrašas* rengiant jį *Katalogavimo leidinyje agentūroje* ir spausdinant knygoje; publikuojamas katalogas *Lietuvos leidėjai*, kuris nuo 2004 m. pradėtas rengti elektroniniu būdu; kas savaitę leidžiamas informacinis biuletenis *Numatomos leisti knygos*, kuriame skelbiami Lietuvoje spaudai rengiamų leidinių bibliografiniai įrašai, kurie sudaromi iš leidėjų pateiktų duomenų; suteikiama tarptautinė standartinė numeracija ir identifikuojami publikuoti dokumentai pasaulyje pagal suteiktus tarptautinius standartinius ISBN, ISMN, ISSN numerius; kasmet leidžiamas *Lietuvos spaudos statistikos leidinys*, kuriame skelbiami duomenys apie spaudinius, neknyginę medžiagą, elektroninius išteklius fizinėse laikmenose, gautus per metus iš Lietuvos leidėjų privalomojo egzemplioriaus pagrindu. Visa tai sudaro geresnes sklaidos galimybes Lietuvoje publikuotiems dokumentams, kurie yra

gimtosios šalies gamtos, istorijos, sporto, politinio ir pilietinio gyvenimo atspindys bei nacionalinio tapatumo naratyvai, ir tokiu būdu sukuriama NBDB pridedamoji vertė.

Turinio kompleksinių priemonių kūrimo proceso pridedamoji vertė

Mokslinės literatūros, EK, IFLA, UNESCO rekomendacijų bei LIBIS dokumentacijos kokybinės turinio analizės pagrindu buvo išskirtos *Turinio kompleksinių priemonių kūrimo* proceso funkcijos: *valstybinės bibliografijos aprėpties nustatymas; turinio standartų taikymas; identifikavimo standartų taikymas; autoritetinių įrašų tvarkyba. Valstybinės bibliografijos aprėpties funkcija* išreiškia valstybinės bibliografijos tarnybos įsipareigojimą rengti valstybinę einamąją bibliografiją ir tvarkymą tai valstybinės bibliografijos aprėptis. Sėkmingą valstybinės bibliografijos aprėpties funkcijos įgyvendinimą lemia: *privalomojo egzemplioriaus įstatymas ar jam tolygus teisės aktas; atrankos kriterijai, operatyvumas, katalogavimo lygmens užtikrinimas*. Iki 2016 m. pradžios* Lietuvos bibliotekų fondas buvo komplektuojamas iš Lietuvos Respublikos Vyriausybės nustatyta tvarka viešosios informacijos rengėjų pateikiamų nemokamų privalomųjų egzempliorių, iš fizinių bei juridinių asmenų įsigyjamų dokumentų, keičiantis dokumentais su Lietuvos ir užsienio bibliotekomis bei informacijos ištaigomis, iš dovanotų, gautų kaip palikimas ar kitais teisėtais būdais įsigytų dokumentų (Lietuvos Respublikos bibliotekų įstatymo 18 str. *Lietuvos bibliotekų fondo komplektavimas*). Nacionalinė biblioteka pagal *Lietuvos Respublikos bibliotekų įstatymą* ir 2006 m. gruodžio 11 d. Lietuvos Respubli-

kos Vyriausybės nutarimą *Dėl spaudinių ir kitų dokumentų privalomųjų egzempliorių siuntimo bibliotekoms tvarkos* nemokamai gaudavo du leidinių privalomuosius egzempliorius, iš kurių vienas – bibliografinės apskaitos įgyvendinimui ir Nacionalinio publikuotų dokumentų archyvinio fondo (NPDAF) komplektavimui. Neatsitiktinai ICBNS 2-oje rekomendacijoje šalys, kuriose neveikia privalomojo egzemplioriaus įstatymai, raginamos juos priimti. Taip pat šalys raginamos įvertinti, ar privalomojo egzemplioriaus įstatymai atitinka šiuolaikinius reikalavimus. Anksčiau priimti įstatymai paprastai neapima tokių naujausių medijų kaip garso, vaizdo ar elektroninių išteklių. Privalomųjų egzempliorių skaičius įvairiose šalyse skiriasi. Pasaulio mastu pastebima tendencija mažinti pristatomų privalomųjų egzempliorių skaičių, siekiant sumažinti leidėjams finansinius nuostolius, brangiais leidiniais komplektuojant bibliotekų fondus. Vertinant Vyriausybės nutarimą, kuriuo buvo grindžiamas NPDAF komplektavimas, reikia pripažinti, kad jis, deja, nepakankamai išsamiai atspindėjo visas privalomojo egzemplioriaus funkcionavimo sudėtingoje bibliografinės apskaitos sistemoje aplinkybes ir nepakankamu lygiu įgyvendino pagrindines privalomojo egzemplioriaus instituto funkcijas bei apimtį. Todėl neatsitiktinai BKC ekspertų iniciatyva daugiau kaip prieš dešimtmetį buvo imtasi rengti savarankiško privalomojo egzemplioriaus įstatymo projektą, kuriuo buvo siekiama aiškiai ir išsamiai apibrėžti tikslą; nurodyti, kad egzempliorių deponavimas užtikrintų nacionalinės publikuotos produkcijos kaupimą, registravimą, ilgalaikį išsaugojimą ir sklaidą, išvardyti dokumentų rūšis, kurias apima šis įstatymas, akcentuojant elektroninių dokumentų archyvavimą, bei aiškiai įvardyti šio

* 2016 m. birželio 11 d. paskelbtas naujas Lietuvos Vyriausybės nutarimas *Dėl dokumentų privalomųjų egzempliorių skaičiaus ir jų perdavimo bibliotekoms*.

įstatymo įgyvendinimo priemonės. Darbu įpusėjus buvo sudaryta atskira darbo grupė, turėjusi užbaigti šį projektą. Tačiau šiandien jau sunku nurodyti priežastis, dėl kurių ši iniciatyva buvo atidėta neapibrėžtam laikotarpiui. Nors 2016 m. birželio viduryje pasirodė nauja Lietuvos Vyriausybės nutarimo *Dėl dokumentų privalomųjų egzempliorių skaičiaus ir jų perdavimo bibliotekoms tvarkos* redakcija, deja, turėtume pripažinti, kad Lietuvoje iki šiol nėra įstatymo statusą turinčio teisės akto NPDAF komplektavimui ir bibliografinėi apskaitai. Kitas svarbus valstybinės einamosios bibliografijos aprėpties veiksnys yra *atrankos kriterijų parengimas ir paskelbimas*. IFLA rekomendacijose (Valstybinė bibliografija skaitmeniniame amžiuje, 2011) nurodoma, jog kiekviena šalis privalo sudaryti savo šalies dokumentų atrankos kriterijus, kurių pagrindas tebėra *turinys, o ne forma*. Tarptautiniu mastu pripažįstama, kad naujos skaitmeninės medijos kelia daugiau rūpesčių jas renkant ir apskaitant. Tuo teko įsitikinti, kai internete skelbiami dokumentai 2001 m. buvo pradėti archyvuoti Lietuvoje ir imtasi vykdyti jų bibliografinę apskaitą (Varnienė, 2002). Svarbiausiais elektroninių dokumentų kriterijais laikytini: intelektinis (mokslinis), akademinis lygmuo; dokumento svarba įvairioms gyventojų grupėms; šiandienė jų reikšmė; unikalumas; pažeidžiamumas (sunykimo rizikos laipsnis, vienadieniškumas ir jų svarba ateities kartoms) bei kiti*. Lietuvoje elektroninių išteklių atrankos kriterijai buvo suformuluoti LIBIS dokumentacijoje (LIBIS elektroninių išteklių posistemio projektas, 2001). Lietuvos tradicinės formos einamosios valstybinės

ir nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos leidinių įvadinėse dalyse, nurodomi dokumentų atrankos kriterijai ir (arba) rašto sistema, kuria yra rengiami įrašai, ir tokiu būdu yra realizuojama ketvirtoji ICBNS rekomendacijos dalis dėl atrankos kriterijų paskelbimo. NBDB ir publikuojamose bibliografijose yra realizuota ir penktoji ICBNS rekomendacija dėl valstybinės bibliografijos apimties. Lietuvos valstybinė bibliografija apima visus šalyje leidžiamus leidinius visomis kalbomis ir visomis rašto sistemomis, o valstybinės bibliografijos leidiniuose bei NBDB pateiktuose bibliografiniuose įrašuose nurodoma originali leidinio kalba. Septintoji ICBNS rekomendacija nurodo, jog valstybinė bibliografija turi būti parengiama ir paskelbiama nedelsiant po dokumento paskelbimo. Atsižvelgiant į tai, kad nuo 1998 m. valstybinės bibliografijos įrašai yra tiesiogiai rengiami į NBDB, tai užtikrina efektyvų valstybinės bibliografijos parengimą bei jos sklaidą. Analizinės bibliografijos rengimas, kurio nenumato UNESCO ir IFLA, tačiau kuris yra labai aktualus vartotojams, Lietuvoje įgyvendintas 2001 metų LIBIS valdybos nutarimu ir yra grindžiamas paskirstyto katalogavimo tarp šalies bibliotekų pagrindu tiesiogiai teikiant įrašus iš regiono spaudos į NBDB (Kvieselaitienė, Varnienė, 2003). Tai savo ruožtu užtikrina efektyvią informacijos apie regioninę spaudą sklaidą ir sukuria pridedamąją NBDB vertę. Tokią analizinės informacijos sistemą turi tik keletas Europos šalių.

Turinio standartų funkciją sudaro *aprašomųjų ir autoritetinių įrašų standartai*. Skaitmeninėse bibliotekose bibliografiniai įrašai, arba metaduomenys, yra antras svarbiausias skaitmeninės bibliotekos elementas, skiriantis ją nuo kitų tinklo informacijos kolekcijų. Kiekvienam publikuotam doku-

* WIGGINS, Beacher (2011). Atrankos principai. *Valstybinė bibliografija skaitmeniniame amžiuje: patarimai ir naujos kryptys*. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, p. 27–34.

mentui, nepriklausomai nuo medijos, yra priskiriama aibė metaduomenų reikšmių, kurios nusako įvairius dokumento atributus paieškos ir išrinkimo, identifikavimo ir atrankos, administravimo, prieigos valdymo, išsaugojimo, informacijos pasidalijimo ir kitais tikslais. NBDB metaduomenys yra įvedami rankiniu būdu arba automatiškai paimami, kai dokumentas įkeliamas į NBDB. NBDB lingvistinis aprūpinimas grindžiamas tarptautinių organizacijų standartais ISO, IFLA, reglamentuojančiais kreipties elementų pateikimą; bibliografinio įrašo struktūrą; duomenų pateikimą tarptautiniais standartais ir protokolais, kurie užtikrina šios informacijos suderinamumą tarptautiniu mastu. Pagrindiniai dokumentai, reglamentuojantys kreipties elemento rašymą, bibliografinio įrašo formą bei turinį, yra detalai išvardyti ir pakomentuoti jų naudojimas šio straipsnio autorės bei kitų BKC darbuotojų parengtuose leidiniuose*. LIBIS lingvistinio aprūpinimo parengimo rezultatas yra *Kompiuterinių bibliografinių ir autorizuotų įrašų sudarymo metodika* (1998), kuri akumuliuoja nacionalinę katalogavimo praktiką bei tarptautinių organizacijų rekomendacijas ir dokumentus, reglamentuojančius autoritetinių bei bibliografinių įrašų parengimą į visumą. Šis dokumentas įgavo žinių bazių pavadinimą ir šiuo metu vadinamos UNIMARC/B ir UNIMARC/A žinių bazėmis (toliau ŽB). Ši metodika tapo ne tik parankine knyga kataloguotojams, rengiantiems kompiuterinius bibliografinius ir autoritetinius įrašus, bet ir programuotojams, kūrusiems LIBIS programinę įrangą. Suvestinio katalogo

* VARNIENĖ, R. (1997). Bibliografijos ir knygotyros centras visuotinės bibliografinės apskaitos infrastrukčiūroje. Iš *Bibliografija 1997*, p. 7–8; *Kompiuterinių bibliografinių įrašų sudarymo metodika* (1998). Parengė L. Buckienė, N. Marinskienė, D. Sipavičiūtė, R. Varnienė. Vilnius: LNB, BKC. 132 p.

realizavimui UAB *Sintagma* (dabar *Asseco Lietuva*) sukūrė programinę įrangą LIBIS, pagrįstą ORACLE duomenų bazių valdymo sistema ir unifikuota rašmenų kodavimo sistema (UNICODE), skirta katalogavimui ir skaitytojų (vartotojų) informaciniam aptarnavimui (OPAC). Ši programinė įranga buvo išplėtotą ir pritaikyta ir kitiems bibliotekų technologiniams procesams kompiuterizuoti, įskaitant NBDB. 1998 metų birželio 1 d. BKC pradėjo dirbti su LIBIS programine įranga, naudodamas ją Nacionalinės bibliografijos duomenų banko kaupimui ir valstybinės einamosios bei nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos leidinių formavimui. Tai leido: standartizuoti bibliografinių ir autoritetinių įrašų parengimą ir įkėlimą į NBDB, stebėti ir kontroliuoti įvedamus duomenis; užtikrinti BĮ ir AĮ suderinamumą; padaryti prieinamus visus duomenis, o ne tik tuos, kurie apibrėžti kaip paieškos OPAC SQL kalba. *Kompiuterinių bibliografinių ir autorizuotų įrašų sudarymo metodikos* esmę sudaro tai, kad bibliografinio ir autoritetinio įrašo elementų kodavimui buvo pasinaudota reliacinių duomenų bazių pranašumais, užtikrinusiais vienareikšmišką bibliografinių ir autoritetinių įrašų UNIMARC formato žymekliais kodavimą, patikimą šių duomenų laikymą reliacinių duomenų bazių lentelėse, efektyvų šių duomenų panaudojimą paieškai ir kontrolei įvairioms katalogo funkcijoms vykdyti. Taigi, kompiuterinio katalogavimo taisyklės įgavo du pavidalus. Vienas jų pavidalas – lentelės, kurias sudaro bibliografinių įrašų UNIMARC/B ir autoritetinių įrašų UNIMARC/A formatų loginiai modeliai, kitas pavidalas – tekstas, kuris skiriamas kataloguotojams. NBDB ir suvestinio katalogo ŽB sudaro tarpusavyje suderinti UNIMARC/B ir UNIMARC/A modeliai, kurių suderinamumas remiasi tuo, kad

abiejų formatų struktūra yra pagrįsta ISO 2709, t. y. UNIMARC/A atitinka formatą UNIMARC/B turinio žymeklių lygmeniu. Tai reiškia, kad tie patys duomenų elementai pasižymi tais pačiais turinio žymekliais. UNIMARC/A nurodo elementų unifikuotas formas, kurios yra bibliografiniame įrašė. Be to, UNIMARC/B turi mechanizmą, kuriuo susiejami bibliografiniai ir autoritetiniai įrašų elementai. Atsižvelgiant į tai, kad pagrindiniai dokumentai, reglamentuojantys bibliografinį ir autoritetinį įrašą, yra nuolat tobulinami, tai ir LIBIS kompiuterinio katalogavimo taisyklės yra vis atnaujinamos. Aprašomųjų metaduomenų rengimui yra naudojamas ISBD, kuris reglamentuoja bibliografinio įrašo turinį, apibrėžia duomenų elementus, kurie turi būti užrašomi arba perrašomi specialia tvarka. Tai sudaro kataloguojamo dokumento aprašo pagrindą. Šiuo standartu grindžiama daugelis katalogavimo taisyklių, tačiau jis pats nėra valstybinės bibliografijos katalogavimo praktinis vadovas, todėl šiam tikslui buvo parengta *Kompiuterinių bibliografinių ir autorizuotų įrašų sudarymo metodika*.

Autoritetiniai įrašai NBDB suteikia galimybę identifikuoti dokumentus pagal dalyką ir juos susieti. Pagrindinis autoritetinių įrašų dokumentas yra *Nurodymai autoritetiniams įrašams ir nuorodoms* (Guidelines for Authority Records and References – GARE), kur aprašomi tradiciniai autoritetinių duomenų sudarymo principai. NBDB įgyvendinta dalykinė prieiga prie skaitmeninių įrašų, naudojant klasifikacijos ir dalykinimo sistemas bibliografiniams įrašams sudaryti. Atsižvelgiant į tai, kad LIBIS programinė įranga yra grindžiama ORACLE duomenų bazių valdymo sistema ir unifikauta rašmenų kodavimo sistema (UNICODE), skirta katalogavimui ir skaitytojų (vartotojų) informaciniam aptarnavimui (OPAC), tai sudaro galimybę leidiniams, paskelbtiems kitomis rašto sistemomis, rengti originalius įrašus, pavyzdžiui, kirilika ar hebrajų kalba (5 pav.).

Identifikavimo standartų funkciją įgyvendina tarptautinė standartinė numeracija. Lietuvoje įdiegtos ISBN, ISMN, ISSN. ISBN sistema yra patikimas knygų identifikavimo kodas, pirmiausia taikomas knygų

Antraštė:	סִירְעֵשׁ הַשֵּׁלֶשׁ הַנַּחַת = СЕДЕРЬ ТЕХИНОТЬ т. е. Молитва для Евреекъ / טכאמג טאה הניחת איד ברה דכנ ל"צ יכדרמ 'והמ תב הרש תרמ העונצה השאה א"עי קסירב ק"קד ד"בא ה"הלז יכדרמ 'הומ
Publikavimo duomenys:	ВИЛНО : Въ Типографіи М. Зимеловича типографа, [1864]
Apimtis:	16 p. ; 18 cm
UDK:	628
Šifras:	Нас. публикуотų документų архив. фондас : КС 1154641/1864

5 pav. *Leidinio hebrajų kalba bibliografinis įrašas*

prekyboje. Jis padeda racionalizuoti knygų užsakymą bei jų realizavimą. Lietuvos nacionalinė ISBN agentūra buvo įkurta 1992 m. prie Lietuvos nacionalinės bibliotekos ir pradėta registruoti Lietuvos knygų leidėjus, suteikiamas tarptautinis ISBN identifikatorius pagal LST ISO 2108:2007 *Informacija ir dokumentai. Tarptautinis standartinis knygos numeris (ISBN)*. Taip vykdoma leidinių įforminimo stebėseną, siekiant įvertinti, kaip laikomasi privalomų procedūrų ir standartų. ISBN numeriai yra spausdinami leidžiamose bibliografijose. Tai atitinka tiesioginę šio identifikatoriaus paskirtį. Nuo 1994 m. pradėta ir muzikos leidinių standartinė numeracija, kurią vykdo Lietuvos nacionalinė ISMN agentūra. ISMN suteikiamas pagal LST ISO 10957:2009 *Informacija ir dokumentai. Tarptautinis standartinis muzikos leidinio numeris (ISMN)*. Bibliografiniai įrašai su ISBN ir ISMN identifikatoriais yra patikimas pagrindas kontroliuoti privalomojo egzemplioriaus gavimą darbuotojams, vykdantiems jų išieškojimą, fondų komplektavimą, valstybinės einamosios bibliografijos rengimą, ir pagaliau efektyvus būdas informuoti vartotojus apie spaudai rengiamus leidinius. ISSN suteikiamas visiems serialiniams leidiniams Nacionalinėje ISSN agentūroje, kuri buvo įkurta 1993 m., Nacionalinei bibliotekai pasirašius sutartį su tarptautiniu ISSN centru. Šis standartinis numeris identifikuoja leidinio antraštę nepriklausomai nuo jo medijos ir nepriklausomai nuo to, ar leidiniai buvo publikuoti praeityje, ar publikuojami dabar, ar pasirodys ateityje. Agentūra savo veiklą įgyvendina pagal LST ISO 3297:2007 *Informacija ir dokumentai. Tarptautinis standartinis serialinio leidinio numeris (ISSN)*. Gavus leidinio tarptautinį standartinį numerį, yra rengiamas priešpublikacinis bibliografinis

įrašas. Tarptautinių organizacijų standartų ir rekomendacijų taikymas LIBIS programinės įrangos lingvistiniam aprūpinimui užtikrina bibliografinės informacijos apie mūsų šalies publikuotus dokumentus sklaidos suderinamumą tarptautiniu mastu. Atlikta turinio kompleksinių priemonių proceso kokybinė analizė leidžia daryti išvadą, kad šiam procesui įgyvendinti yra taikomi visi pagrindiniai tarptautinių organizacijų standartai ir rekomendacijos, skirtos valstybinės bibliografijos tarnyboms, ir tai užtikrina NBDB suderinamumą tarptautiniu mastu. Siekiant pagerinti dokumentų ir jų dalių sklaidą NBDB pradėti naudoti ISTC – Tarptautinis standartinis teksto kodas, ISAN – Tarptautinis standartinis audiovizualinis numeris, ISWC – Tarptautinis standartinis muzikos kūrinio kodas, ISRC – Tarptautinis standartinis įrašo kodas, ISNI – Tarptautinis standartinis vardo identifikatorius.

Valstybinės einamosios bibliografijos aprėptį taip pat identifikuoja katalogavimo lygmuo. IFLA darbo grupė išskyrė šiuos lygmenis: *autoritetinį, išsamų, išplėstinį ir bazinį*. NBDB realizuotas aukščiausias su dokumentu susietas metaduomenų lygmuo. Apibūdinimas *autoritetinis* reiškia, kad specifiniai kreipties elementai yra kontroliuojami autoritetinių įrašų, o aprašas atitinka nustatytus turinio standartus. LIBIS specifikacija nurodo, kokio pobūdžio įrašai yra įdiegti NBDB ir kokias suteikia galimybes atskleisti dokumentą. Autoritetinė vardo, antraštės ir dalykinių kreipties elementų tvarka leidžia tiksliai identifikuoti dokumentus. Autoritetinė vardu ir antraščių tvarkyba sudaro galimybę juos grupuoti vizualizuojant. Autoritetinė įrašo nuorodų struktūra leidžia orientuoti į susijusius išteklius, tapatybes bei temas. NBDB įdiegtas aukščiausias su dokumentu susietas metaduomenų lygmens įrašas užtikrina

galimybę atlikti išplėstinę visų dokumentų tipų paiešką pagal vieną arba kelis standartinius įvedimo laukus: asmenvardį, kolektyvą, asmenį, antraštę, seriją, dalyką, UDK indeksą, ISBN, ISSN, ISMN, leidėją, publikavimo vietą, publikavimo metus, reikšminius žodžius, visatekstį dokumentą; filtrus kalbą, šalį, leidinio tipą, katalogo sritis. Kiti du lygmenys, kurie reiškia, kad įrašas yra susietas tik su kai kuriais (išplėstinis) dokumentais arba visai nesusietas (bazinis) su dokumentu, nebuvo numatyti NBDB projektavimo metu.

Atlikus dokumentacijos (LIBIS specifikacija, LIBIS nuostatai) ir specialiosios literatūros (Kompiuterinių bibliografinių įrašų sudarymo metodika, 2007; Kompiuterinių autoritetinių įrašų sudarymo metodika, 2008; Sipavičiūtė, 2007), skirtos *turinio kompleksinėms priemonėms kurti*, galima daryti išvadą, kad aukščiausio su dokumentu susietų metaduomenų lygmens įrašai atitinka pagrindinius reikalavimus, keliamus valstybinei einamajai ir nacionalinei retrospektyviajai bibliografijai, nes yra rengiami pagal aprobuotus standartus ir rekomendacijas, yra daugialygiai įrašai, sudaromi naudojant rekomenduojamus UNIMARC ryšio laukus, užtikrinančius įvairiopa paiešką. Rengiant analizinius įrašus, ne tik naudojamas ryšio laukas, siejantis straipsnio įrašą su leidinio, kuriame jis išspausdintas, bet ir nurodomas ryšys su konkretau leidinio numeriu ar tomu.

Rinkodaros proceso pridėtinės vertės kūrimas

Tarptautinių organizacijų UNESCO ir IFLA dokumentų ir rekomendacijų analizė leido suformuluoti keturias rinkodaros procesą sudarančias funkcijas: tai *administracinė vadyba, paslaugų vertinimas, paslaugų viešinimas, platinimas ir bendradarbiavi-*

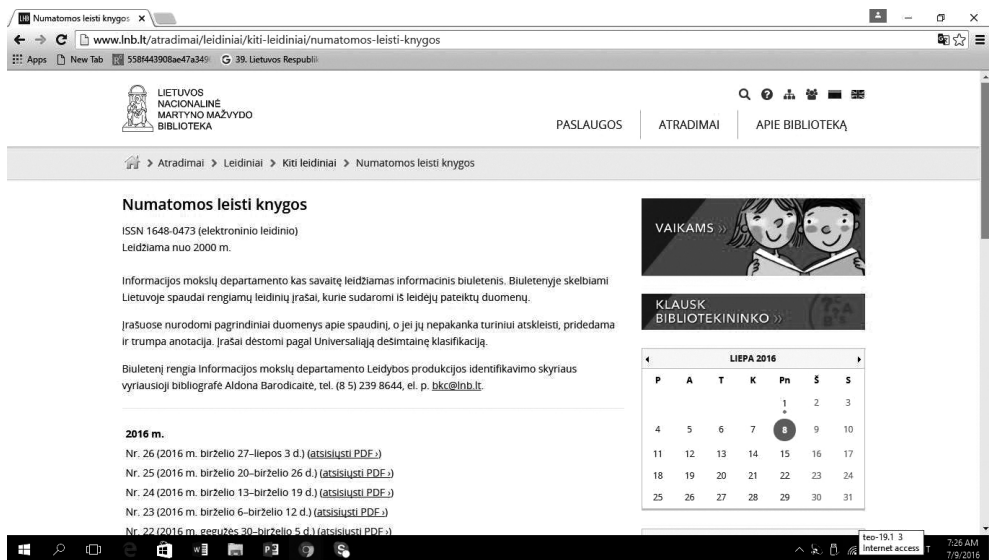
mas su leidėjais. Valstybinės bibliografijos administracinės vadybos funkciją dažniausiai atlieka Nacionalinė biblioteka, tačiau įvairiose šalyse ši praktika yra skirtinga. Gali skirtis ir valstybinės bibliografijos tarnybos funkcijas atliekančių tarnybų pavadinimai, pavyzdžiui, Nacionalinės bibliotekos institutas Lenkijoje ir Nacionalinės bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centras Lietuvoje iki 2016 m. sausio 1 dienos. Siekiant pagrįsti investicijas į valstybinę bibliografiją ir ilgalaikes pastangas, skiriamas jos plėtrai, svarbu įvertinti jos efektyvumą, turėti grįžtamąjį ryšį su leidėjais, vyriausybės ar informavimo priemonių užklausas. LNB veiklos ataskaitos patvirtino, jog BKC renka savo veiklos statistiką, kuri per analizuojamą laikotarpį (1991–2015 m.) buvo pagrindas vertinant šio padalinio veiklos efektyvumą. Pagrindiniai kokybinio vertinimo kriterijai – valstybinės produkcijos aprėptis ir valstybinės bibliografijos parengimo operatyvumas. Pagrindiniai valstybinės produkcijos aprėpties rezultatai yra pateikiami *Lietuvos spaudos statistikos* leidinyje, kurio elektroninė versija leidžiama nuo 2001 metų. Šiame leidinyje skelbiami duomenys apie spaudinius, neknyginę medžiagą, elektroninius išteklius fizinėse laikmenose, gautus per metus iš Lietuvos leidėjų privalomojo egzemplioriaus pagrindu. Išsamiai, įvairiais aspektais – teksto kalbos, leidybos, paskirties ir kitais – apskaitomos knygos ir brošiūros, laikraščiai, žurnalai ir biuleteniai. Pateikiami statistiniai duomenys apie natas, žemėlapius, vaizduojamojo meno spaudinius, leidinius akliesiems Brailio raštu bei smulkiają spaudą. *Operatyvumo* paslauga apibūdina valstybinės bibliografijos parengimo ir pateikimo vartotojui operatyvumą. Atsižvelgiant į tai, kad daugelis valstybinės bibliografijos vartotojų ją naudoja leidinių

atrankai, komplektavimui, knygų versle ir daugelio kitų institucijų, susijusių su nacionaline publikuota produkcija, veikloje, ypač didelę reikšmę turi išankstinis informavimas apie būsimus leidinius ir operatyvūs pranešimai apie publikuotus leidinius. Atsižvelgiant į tai, kad BKC analizuojamu laikotarpiu NBDB pagrindu rengė ir leidinį *Numatomos leisti knygos*, kurio elektroninė versija eina nuo 2000 m., galima daryti išvadą, kad yra tenkinamas ir šis reikalavimas, keliamas valstybinės bibliografijos tarnybai.

Valstybinės bibliografijos tarnybos nepasižymi darnia valstybinės bibliografijos viešinimo veikla, todėl paslaugų viešinimo funkcija apima visą spektrą priemonių, iš kurių reikėtų išskirti svarbiausias: nacionalines ir tarptautines knygų muges, internetą, konferencijas. Viešinimo veiklai skiriami paviljonai nacionalinėse ir tarptautinėse knygų mugėse, kur valstybinės bibliografijos sklaida yra orientuota į leidėjus ir knygų verslo bendruomenę, žiniasklaidą ir plačiąją bendruomenę, kuriai gali būti naudinga informacija apie nacionalinę spaudą.

Vis dažniau NBDB paslaugos, valstybinės einamosios ir nacionalinės retrospektyvios bibliografijos leidiniai yra viešinami saityne.

Lietuvos valstybinės bibliografijos verslo modelis yra parengtas atsižvelgiant į tiesiogines rinkodaras, gamybos ir platinimo išlaidas. Visos Lietuvos bibliografinės apskaitos paslaugos ir produktai nuo 2007 m. pateikiami vartotojams nemokamai. Šiuo metu laikomasi nuostatos, kad informacija, kurios išlaidos yra dengiamos iš biudžeto, visuomenei turi būti teikiama neatlygintinai. Valstybinės einamosios ir nacionalinės retrospektyvinės bibliografijos spausdintiniai leidiniai parduodami už simbolinę kainą. Bendradarbiavimo su leidejais funkcija pasireiškia įvairiais leidinio rengimo etapais, aprašomuosius leidinio metaduomenis kuria daugelis bibliotekų ir leidybos sričių subjektų. Bibliografijos ir knygotyros centrui pradėjus rengti priešpublikacinius metaduomenis, šiai veiklai naudojami tarptautiniu mastu suderinami standartai. Tai sudarė šių duomenų daugiafunkcio naudojimo

6 pav. *Numatomos leisti knygos* biuletenis LNB portale

galimybę. Leidybinių metaduomenų, kurie yra naudojami įvairioms informacinėms reikmėms tenkinti, parengimą iliustruoja 6 paveikslas. Pagrindinis bendradarbiavimo su leidėjais tikslas yra dokumento identifikavimas, dokumentų paieška ir prieinamumas bei tikslus ir šiuolaikiškas bibliografinis įrašas.

Duomenų perdavimo proceso pridedamoji vertė

LIBIS, mokslinės ir specialiosios literatūros dokumentų analizė sudarė galimybę suformuluoti *duomenų perdavimo proceso įgyvendinamas veiklas: prieigos prie tinklo sukūrimą; nuolatinių identifikatorių taikymą; tinklo paslaugų organizavimą*. Rašto sistemų kodavimas šiuo metu tampa dar aktualesnis, nes vis dažniau kyla būtinybė bendrai naudotis duomenimis ir keistis jais pasaulio mastu. Svarbu koduoti ir pateikti informaciją tokiais rašmenimis, kokių reikia vartotojui. Iki 1991 m. buvo naudojama ASCII koduotė, vėliau jos plėtinys, leidžiantis koduoti kitus nei lotyniškus rašmenis. Tačiau 1991 m. ISO darbo grupei sukūrus ISO/IEC 10646, atsirado galimybė koduoti visų kalbų rašmenis. Unikodo, kuris 1998 m. įdiegtas ir LIBIS programinėje įrangoje, privalumas yra tas, kad juo naudojantis galima įterpti beveik bet kokius rašmenis ir išvengti kaitų sekos sukeliama dviprasmiškumo. Jis gali būti naudojamas 16 bitų rinkinyje (UTF 16) arba 8 bitų rinkinyje (UTF-8). Pastarasis rekomenduojamas keičiantis bibliografiniais duomenimis. Unikodas ypač vertingas keičiantis bibliografiniais duomenimis saityno aplinkoje.

Įgyvendinant prieigą prie NBDB pirmiausia buvo įdiegtas Z39.50 (ISO 23950) – populiariausias tarp bibliotekų protokolai. Jis pagrįstas kliento / serverio sandara ir MARC

formato struktūromis. Galimos tokios jo versijos: *ZNavigator*; *ZSearcher*; *Bookwhere*. Kitas reikšmingas prieigos prie NBDB organizavimo protokolai yra SRU (Search/Retrieve via URL) – standartinis sinchronizuotas paieškos protokolai, naudojamas paieškos internete užklausoms, vartojantis CQL (*Common Query Language*), kuri yra standartinė užklausų sintaksė. Pradėjus archyvuoti interneto išteklius ir siekiant juos aprašyti, LIBIS programinėje įrangoje buvo įdiegtas ir OAI-PMH (*Open Archive Initiative-Protocol for Metadata Harvesting*). Naudojant OAI-PMH palaikomos dvi funkcijos: duomenų teikėjo ir paslaugos teikėjo. Duomenų teikėjas (NBDB) įkelia savo sukurtus bibliografinius įrašus, suteikdamas kitoms institucijoms galimybę juos pasiekti. Protokolas yra paremtas kliento / serverio sandara. Kita funkcija yra paslaugos teikėjo. NBDB surenka kitų institucijų metaduomenis, juos integruoja ir naudoja savo vartotojo sąsajai sukurti. Atsižvelgiant į tai, kad OAI-PMH yra nesinchronizuotas protokolai, galutinis vartotojas atlieka paiešką ne nuotoliniame serveryje, bet vietinėje duomenų bazėje. *Universalių vardų suteikimo funkcija* įgyvendinama suteikiant URN; DOI; PURL. Universalusis išteklių vardas URN (*Uniform Resource Name*) – tai standartinis, nuolatinis ir unikalus interneto skaitmeninių išteklių identifikatorius. URN ir URL yra universaliųjų išteklių identifikatorių (URI) formos. Tarptautinės ISBN ir ISSN agentūros registruoja URN, naudodamos ISBN ir ISSN kaip NID (*Namespace Identifier*). DOI – tai nauja unifikauta elektroninių leidinių identifikavimo sistema. Atsižvelgiant į tai, kad DOI struktūra panaši į ISBN veikimo sritis (leidėjas, leidinys), ilgą laiką vyko diskusija dėl ISBN ir DOI agentūrų veiklų didesnio suartinimo. DOI padeda suteikti

unikalų skaitmeninį identifikatorių komerciniams skaitmeniniams leidiniams, NBDB DOI pateikiamas bibliografiniame įrašė, jei žinomas ir laikomas svarbiu katalogo vartotojams. Kitas *universalijų vardų suteikimo funkcijos produktas / paslauga* yra Nuolatinis universalijų išteklių adresas PURL (*Persistent Uniform Resource Locator*), kaip vardo suteikimo bendriesiems interneto ištekliams ir jų identifikavimo paslauga. Lietuvoje bibliografinės apskaitos produktams identifiukuoti yra naudojamas PURL. PURL yra panašios į URL struktūros, išskyrus tai, kad vietoje faktinio skaitmeninio ištekliams adreso jis nukreipia į siejimo tarnybą. Tada pastaroji iš naujo nukreipia vartotoją į atitinkamą URL.

Kokybinė dokumentų turinio analizė parodė, jog *tinklo paslaugų organizavimo funkcija* įgyvendinama NBDB duomenų pagal sudarytas bendradarbiavimo sutartis, kuriose apibrėžiamas duomenų pateikimo tikslas, sąlygos, tvarka, jų saugojimas ir panaudojimas. Duomenų tvarkytojai pirminius duomenis iš savo vietinių elektroninių katalogų automatinio atnaujinimo arba eksporto / importo būdu ISO2709 formatu pateikia duomenis į NBDB. Tiesioginės prieigos būdu pagal įgaliojimus suteikiama paslauga iš NBDB kopijuoti bibliografinius įrašus į vietinius elektroninius katalogus. Iš Autoritetinių įrašų duomenų bazės automatinio atnaujinimo arba eksporto / importo būdu LIBIS duomenų tvarkytojo elektroniniame kataloge. NBDB informacija teikiama Lietuvos ir pasaulio bibliotekoms bibliografinės informacijos paieškai, peržiūrai ir bibliografinių įrašų kopijavimui UNIMARC formatu per specializuotą LIBIS protokolą tarptautiniais bibliografinės informacijos paieškos ir duomenų pasikeitimo protokolais Z39.50, SRU, OAI-PMH.

Paslaugų teikimo ir palaikymo proceso pridedamoji vertė

NBDB tvarkytojo ir LIBIS duomenų tvarkytojų elektroninių katalogų bibliografinių įrašų duomenų bazės pasiekiamos Lietuvos ir užsienio fiziniams asmenims per viešąjį katalogą (OPAC) arba per viešąjį katalogą internete (OPAC WWW); NBDB darbui užtikrinti bei bibliografiniams ir autoritetiniams įrašams formuoti naudojamos atskiros katalogavimo programos – bibliografinių įrašų sudarymo programa ir autoritetinių įrašų sudarymo programa, skirta dalykų ir vardų (asmenvardžių, kolektyvų pavadinimų, antraščių, vietovardžių) autoritetiniams įrašams sudaryti; Viešojo katalogo (OPAC) ir viešojo katalogo internete (OPAC WWW) moduliai yra skirti vartotojų viešajai prieigai prie elektroninio katalogo duomenų: paieškai, informacijos peržiūrai ir dokumentų užsakymui, informacijos apie saugomus dokumentus prenumeratai, dokumentų dalių vaizdų užsakymui bibliotekos patalpose ir internetu; Leidybinis modulis skirtas bibliografiniams ir autoritetiniams įrašams išvesti iš NBDB ir bibliografiniams leidiniams bei sąrašams formuoti. Lietuviškųjų slapyvardžių sudarymo programa skirta asmenvardžių įrašams sudaryti Lietuviškųjų slapyvardžių duomenų bazėje, Informacijos valdymo sistema – bibliotekoje parengtų ir su jos veikla susijusių dokumentų šrautams valdyti.

Naudotojo sąsajos ir funkcionalumo proceso pridedamoji vertė

Atliekant LIBIS dokumentacijos bei NBDB vartotojo sąsajos analizę buvo nustatyta, kad sąsaja suformuota atsižvelgiant į informacijos gavimo tikslą: gauti informaciją apie autorius ir jų publikacijas; fondų vystymui ir leidėjų analizei; komplektavimui ir

knygų prekybai; katalogavimui, kopijuojant įrašus; įrašų atsiuntimui ir išsiuntimui. *Naudojo sąsajos ir funkcionalumo procesą* realizuoja šios pagrindinės funkcijos: *užklausų formulavimas, rezultatų vizualizacija, kreipties elementai ir funkcinis suderinamumas*. Įgyvendinant užklausų formulavimo funkciją NBDB buvo sukurtos šios paieškos galimybės: *pagal reikšminį žodį; užpildant šabloną; pasirenkant iš paieškos terminų sąrašo; formuluojant loginį teiginį; vartojant natūraliąją kalbą*. Pirmoji ir antroji alternatyvos turi daug bendrų ypatybių. Nė viena nereikalauja būti susipažinus su NBDB terminija. Viena vertus, yra patogios vartotojui, kita vertus, yra pavojus, kad vartotojas itin pasikliaus savo užklauso vienareikšmišku supratimu. Tačiau paieška pagal reikšminius žodžius yra tapusi „Google“ paieškos standartu ir yra dažniausiai vartojama, todėl ir buvo pritaikyta straipsnių paieškai NBDB.

Šablonai yra gana įprastas ir vartotojui palankus metodas, ypač atsižvelgus į tai, kad

sistema naudosis nepatyrę vartotojai. Projektuojant programinę įrangą NBDB buvo numatytos tipinės užklauso, kurias galėtų pateikti vartotojai. Į šabloną įvesti terminai buvo sujungti į loginį teiginį, naudojant loginius operatorius „IR“ „ARBA“. Tokios užklauso pavyzdys pateikiamas 7 paveiksle.

Terminų pasirinkimas NBDB derinamas su šablonais arba loginiais teiginiais. Tai leidžia vartotojams pasirinkti terminus iš žodynų ir tiesiogiai juos įtraukti į paieškos teiginį. Praktika rodo, jog formuluodami užklausą loginiais operatoriais, vartotojai susiduria su problemomis – per didelėmis arba per mažomis rezultatų aibėmis, vertės koeficientų nebuvimu. Rezultatų vizualizacijos funkcija yra įgyvendinama siekiant: duomenų vaizdavimo nuoseklumo; informaciją pateikti taip, kad vartotojas galėtų ją produktyviai naudoti; duomenų vaizdavimo ir jų įvesties suderinamumo; galimybės vartotojui lanksčiai pasirinkti duomenų vaizdavimą (tam tikslui yra pateikti keli vaizdavimo formatai: ISBD arba sąrašo forma).

The screenshot shows the LIBIS search interface. The search query is: `((BetkoksZodiabt <> "žurnalistika and Lietuva") and ((Katalogofritis exact (Straipsniai) and ((Straipsniai)Katalo`. The results are displayed in a table with columns for 'Eil. nr.' and 'Įrašas'. The first result is: '1 A. Cekuolis: "Ruošiuosi kiekvienam pokalbiui" / Ugnė Raudytė // Palangos tiltas. – 2010, gruod. 1 (Nr. 90), p. 5.' The second result is: '2 A. Cekuolis. Siuntėkims "gyvai" skambėjo dar informacij... / Simona Pukaitė // Šilutės naujienos. – 2010, kov. 23, p. 1-2.' The third result is: '3 A. Drižiaus žurnalistika / Indrė Makarabytė // Ateitimai. – 2006, rugs. 19-21 (Nr. 34), p. 2.' The fourth result is: '4 A. Gečtasas. respublikinis konkurso laureatas / Ona Jautakienė // Bičiulis. – 2006, saus. 21, p. 1.' The fifth result is: '5 A. Jodnak odzwoi... "zmarit byly naczelny redaktor "Czerwonego Standardu". "Kwiera Wlodekowi" Leonid Romanowicz. // B.Z. // Kurier Wileński. – 2007, 5 lipca, p. 3.' The sixth result is: '6 A. M. Jurgaitienė - Iešivė ir ateivė / Audrius Musteikis // Lietuvos žinios. – 2009, geg. 27, p. 9.' The seventh result is: '7 A. Paulauskas: V. Linoio mirtis buvo visuomenės ložis: / pokalbis su buvusiu generaliniu prokuroru, Seimo pirmininku A.' The interface also shows filters for 'Rūšiuoti pagal' (Antraštė (a-z)), 'Grupuoti pagal' (dok. tipą), and 'Tipas' (Visi, Tekstinė medžiaga, Spausdinta).

7 pav. Tipinės užklauso šablonas

Makaraitytė, Indrė

A. Drižiaus žurnalistika / Indrė Makaraitytė. - Portr. // Atgimimas. - ISSN 1822-6531. - 2006, rugs. 15-21 (Nr. 34), p. 2.

Valstybės saugumo departamentas iki šiol nepaaiškino, kodėl buvo sulaukytas „Laisvo laikraščio“ redaktorius.

Žiniasklaida; Spauda (leidiniai); „Laisvas laikraštis“; Žurnalistai; Redaktoriai; Valstybės saugumo departamentas (VSD); Laisvė, asmens; Laisvė, spaudos; Žurnalistika; Lietuva.

8 pav. *ISBD išvedimo formatas*

Pagrindinė NBDB kreipties elementų organizavimo funkcija yra sukurti autoriaus, antraštės, leidėjo, laidos datos, kalbos, žanro, dalyko, identifikatoriaus ir tikslinės auditorijos kreipties elementus, siekiant įvykdyti paiešką pagal bet kurį autoriaus vardą. Tai reiškia, NBDB yra išsamiai tvarkomi vardų autoritetiniai įrašai. Teisių valdymui taip pat svarbi ir autoriaus funkcija (santykio kodas). *Funkcinio suderinamumo funkcija* realizuojama užtikrinant katalogavimo taisyklių, bibliografinių ir autoritetinių formatų suderinamumą.

Siekiant užtikrinti katalogavimo suderinamumą nacionaliniu ir tarptautiniu lygiu, LIBIS sistemoje yra naudojami ISBD aprašomiesiems metaduomenims sudaryti, Tarptautiniai katalogavimo principai, Funkciniai reikalavimai bibliografiniams įrašams (FRBR). ISBD apibrėžia tam tikra tvarka užrašomus arba perrašomus duomenų elementus, sudarančius kataloguojamo dokumento aprašo pagrindą. Jame taip pat vartojama nustatyta skyryba kaip duomenų elementų atpažinimo ir vaizdavimo priemonė, daranti juos suprantamus nepriklausomai nuo aprašo kalbos. IFLA 2009 m. paskelbė naująjį *Tarptautinių katalogavimo principų išdėstymą*. Šių principų, kurie pakeičia ir papildo 1961 metų Paryžiaus principus, penktasis skyrius skirtas bibliografiniam aprašui: „[...] aprašomieji duomenys turi

būti sudaryti vadovaujantis tarptautiniu lygiu pripažintu standartu“. Išnašoje pažymima, kad ISBD yra standartas bibliotekų bendruomenei, o principų išdėstymas – ne tik bibliotekoms, bet ir archyvams, muziejams bei kitoms bendruomenėms. ISBD tebėra naudingas ir pritaikomas bet kurio katalogo tipo – tiek rankinio tvarkymo, tiek kompiuterinio – visų rūšių publikuotų išteklių bibliografiniams aprašams. Ši tarptautiniu lygiu priimtą standartą savo kataloguose sėkmingai gali taikyti nacionalinių ir daugianacionalinių katalogavimo taisyklių besilaikančios tarnybos. 2013 m. ši ISBD laida buvo paskelbta lietuvių kalba (ISBD: tarptautinis standartinis bibliografinis aprašas: jungtinė laida, 2013). Funkciniai reikalavimai bibliografiniams įrašams (FRBR) nėra katalogavimo taisyklės, o konceptualūs modeliai, apibrėžiantys naujus bibliografinius entitetus: kūrinys, išraiška, apraiška, vienetas, ir naują santykių tarp bibliografinių entitetų būdą. Lietuvių kalba šis dokumentas buvo pateiktas 2003 m. Kitas svarbus dokumentas funkciniam suderinamumui užtikrinti yra FRAD – Funkciniai reikalavimai autoritetiniams įrašams. FRAD yra konceptualus modelis, kurio paskirtis yra struktūriškai aiškiai apibrėžti sistemą, susiejančią autoritetinius duomenis ir tokių duomenų vartotojų poreikius bei padėti įvertinti galimybes keistis autoriteti-

niais duomenimis tarptautiniu lygiu. Pagrindiniais FRAD principais yra vadovaujamosi Lietuvoje rengiant autoritetinius įrašus. Išteklių aprašas ir prieiga – RDA yra AACR katalogavimo taisyklių pagrindu parengtos iš esmės naujos katalogavimo taisyklės, kurias buvo siekiama rengti FRBR ir FRAD koncepcinių modelių bei *Tarptautinių katalogavimo principų išdėstymo* pagrindu, siekiant universalumo ir pritaikant jas prie elektroninės erdvės. Iki 2015 m. pabaigos Lietuvoje šios taisyklės nebuvo naudojamos dėl objektyvių priežasčių. Viena vertus, RDA vis dar lieka daugelio šalių katalogavimo bendruomenės diskusijų objektas ir mažai kur yra praktiškai pritaikytas. Kita vertus, nėra paprasta atsisakyti ne vieną dešimtmetį šalyje galiojusios katalogavimo praktikos ir pereiti prie finansiškai brangiai kainuojančios programinės įrangos įsigijimo, pertvarkant visą iki šiol galiojusią katalogavimo praktiką institucijose, kur taikoma LIBIS programinė įranga.

Užtikrinant formatų suderinamumo funkciją NBDB, bibliografiniams įrašams sudaryti yra naudojamas UNIMARC/B, autoritetiniams įrašams sudaryti – UNIMARC/A. UNIMARC buvo sukurtas kaip keitimosi bibliografiniais duomenimis formatas. Dabar šis formatas daugelyje šalių, kartu ir Lietuvoje, tapo kompiuterinio katalogavimo taisyklėmis (kartu su ISBD). Apie tai jau buvo rašyta kituose šio straipsnio skirsniuose. Kadangi LIBIS naudojamas vieningas lingvistinis aprūpinimas, integruojantis čia jau išvardytus standartus ir protokolus, tai užtikrina visų jos posistemių, įskaitant NBDB, suderinamumą su LNB katalogu ir daugelio kitų mūsų šalies ir užsienio šalių katalogais. Tai savo ruožtu sudaro galimybę NBDB metaduomenis naudoti daugelį kartų įvairiose aplinkose: dokumentų atrankai, fondų komplektavi-

mui, kopijavimui savo institucijų katalogams. Bet kuriame veiklos procese susiejami metaduomenys atlieka savo paskirtį, yra tikslūs ir atitinka tam tikrai duomenų rūšiai taikomus standartus bei nuostatas. Kita vertus, būtina pripažinti, kad stokojama LIBIS ir eLABa aplinkų sąveikumo. Vertinant funkcinį NBDB suderinamumą nacionaliniu lygiu, svarbu pažymėti tai, kad nemažai žalos padaryta Lietuvos akademinėms bibliotekoms atsiribojus nuo bendros skaitmeninės erdvės formavimo ir nebuvo sukurtas bendras suvestinis katalogas (Bulavas, Varnienė, 2003). Akademinėms bibliotekoms pasirinkus Aleph programinę įrangą, kurioje naudojamas MARC 21 metaduomenų formatas bei skirtingos katalogavimo taisyklės, iškilo funkcinio LIBIS ir eLABa sistemų nesuderinamumo problema, kuri šiuo metu sprendžiama papildomomis programavimo priemonėmis. Pavyzdžiui, parengus specialią duomenų konvertavimo įrangą, šiuo metu Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka į NBDB teikia analizinės bibliografijos įrašus.

Išvados

Panaudojant EK elektroninės leidybos pridėtinės vertės 2–3–6 grandinės koncepciją, procesų vadybos teoriją bei atlikus mokslinių publikacijų, EK, IFLA, UNESCO rekomendacijų, skirtų valstybinės bibliografijos tarnyboms, kokybinę turinio analizę, buvo conceptualizuoti bibliografinės apskaitos Lietuvoje procesai. Atliekant Lietuvos integralios bibliotekų sistemos (LIBIS) kūrimo, diegimo ir eksploatacijos dokumentų, mokslinių publikacijų konteksto bei NBDB elektroninių paslaugų kokybinę analizę, buvo vertinamas NBDB sukurtas skaitmeninis turinys, produktai bei paslaugos. Gauti tyrimo rezultatai buvo verifikuojami su tarptautinių organizacijų standartais bei

rekomendacijomis, skirtomis valstybinės bibliografijos tarnyboms, ir nustatoma pridedamoji NBDB vertė. Galutinis rezultatas yra pateikiamas tyrimo rezultatų interpretacijos dalyje, vadovaujantis EK pridedamosios vertės kūrimo 2–3–6 koncepcijoje išskirtais *turinio kūrimo; turinio kompleksinių priemonių kūrimo, rinkodaros, paslaugų teikimo ir palaikymo; naudotojo sąsajos ir sistemų* procesais.

1. **Vykdamas turinio kūrimo procesą** įgyvendinamos *valstybinės einamosios bibliografijos, įskaitant retrospektyviąją aprėptį, parengimas bei papildomos valstybinės einamosios bibliografijos* funkcijos. Valstybinės einamosios bibliografijos funkcijos įgyvendinimas sudaro galimybę sukurti valstybinės einamosios, nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos bei autoritetinius kompiuterinius mūsų šalies dokumentų įrašus. Tai savo ruožtu leidžia bibliotekoms ir kitoms kultūros institucijoms vykdyti šalies ir su Lietuva susijusių dokumentų atranką; kopijuoti išsamius Lietuvos ir su Lietuva susijusių dokumentų bibliografinius įrašus savo institucijų katalogams; vykdyti autorystės ir publikavimo istorijos stebėseną. Šiuo metu valstybinė bibliografija yra naudojama ne tik bibliotekose, leidyboje ir knygų prekyboje, bet ir jos pagrindu atliekama šalies leidybos produkcijos statistinė analizė; grindžiama vyriausybės švietimo, kultūros programų politika; apskaičiuojamos šaliai reikalingų leidinių leidybos apimtys. Sukurta NBDB leido sėkmingai įgyvendinti ir papildomas bibliografinės apskaitos funkcijas, kurios reikšmingai prisideda prie mūsų šalies publikuotų dokumentų sklaidos, nes standartizuotu pagrindu parengtas ir knygoje išspausdintas bibliografinis įrašas bei suteikti atitinkami tarptautiniai standartiniai ISBN, ISMN, ISSN numeriai savo ruožtu

pagerina mūsų šalies publikuotų dokumentų sklaidą pasaulyje.

Informacinis biuletenis *Numatomos leisti knygos*, kuriame skelbiami Lietuvoje spaudai rengiamų leidinių bibliografiniai įrašai, sudaromi iš leidėjų pateiktų duomenų; vykdoma tarptautinė standartinė numeracija yra patikimas pagrindas kontroliuoti privalomojo egzemplioriaus gavimą darbuotojams, vykdančiams jų išieškojimą, fondų komplektavimą, valstybinės einamosios bibliografijos rengimą, ir pagaliau vartotojams apie spaudai rengiamus leidinius. Visa tai sudaro geresnes sklaidos galimybes mūsų šalies publikuotiems dokumentams. NBDB pradėti naudoti nauji identifikavimo kodai: Tarptautinis standartinis teksto kodas (ISTC); Tarptautinis standartinis audiovizualinis numeris (ISAN); Tarptautinis standartinis muzikos kūrinių kodas (ISWC); Tarptautinis standartinis įrašo kodas (ISRC); Tarptautinis standartinis vardo / dalies identifikatorius (ISNI). Įdiegus šiuos identifikatorius, pagerėjo publikuotų dokumentų ir jų sudedamųjų dalių sklaidos skaitmeninėje erdvėje kokybė.

2. **Vykdamas turinio kompleksinių priemonių kūrimo procesą** įgyvendinamos šios funkcijos: *valstybinės bibliografijos aprėpties nustatymas; turinio standartų taikymas; indentifikavimo standartų taikymas, autoritetinių įrašų tvarkyba*. Tai savo ruožtu užtikrina privalomojo egzemplioriaus surinkimą, kuris yra bibliografinės apskaitos pagrindas, bei sudaro galimybę parengti aprašomuosius bei autoritetinius įrašus, identifiuoti knygas, serialinius ir muzikos leidinius tarptautiniu mastu bei pagerinti jų sklaidą. Kita vertus, svarbu pripažinti, kad 2006 m. gruodžio 11 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas *Dėl spaudinių ir kitų dokumentų privalomųjų egzempliorių siuntimo bibliotekoms tvarkos* nepakanka-

mai išsamiai atspindėjo visas privalomojo egzemplioriaus funkcionavimo sudėtingoje bibliografinės apskaitos sistemoje aplinkybes ir nepakankamu lygiu įgyvendino pagrindines privalomojo egzemplioriaus instituto funkcijas bei apimtį. Ir nors 2016 m. birželio viduryje pasirodė nauja Lietuvos Vyriausybės nutarimo *Dėl dokumentų privalomųjų egzempliorių skaičiaus ir jų perdavimo bibliotekoms tvarkos* redakcija, šiandien vėl turime pripažinti, kad Lietuvoje iki šiol nėra įstatymo statusą turinčio NPDAF komplektavimo ir bibliografinės apskaitos teisės akto. Todėl išlieka aktualu parengti privalomojo egzemplioriaus įstatymo projektą, kuriame būtų aiškiai apibrėžiamas jo tikslas, nurodoma, kad egzempliorių deponavimas užtikrina nacionalinės publikuotos produkcijos kaupimą, registravimą, ilgalaiki išsaugojimą ir sklaidą, išvardijamos dokumentų rūšys, kurias apima šis įstatymas, akcentuojant elektroninių dokumentų archyvavimą, bei aiškiai įvardijamos šio įstatymo įgyvendinimo priemonės.

Remiantis 2016 m. liepos mėn. duomenimis, NBDB sudaro 3 097 144 valstybinės einamosios, nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos ir su Lietuva susijusių dokumentų bibliografiniai įrašai, iš kurių 66 063 yra nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos įrašai, sukurti įgyvendinant bibliografinių įrašų retrokonversiją arba tiesiogiai rengiant bibliografinius įrašus įkelti į NBDB. Šiuo metu nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos įrašai yra susieti su VEPS, kuriame yra šių dokumentų skaitmeninės kopijos. Tai atitinka nūdienos skaitmeninių bibliotekų reikalavimus ir vartotojų lūkesčius skaityti juos dominančių leidinių tekstus internete arba mobiliuosiuose įrenginiuose.

3. **Vykdanč rinkodaros procesą** įgyvendinama: *administracinė vadyba, paslaugų*

vertinimas, produktų ir paslaugų platinimas, bendradarbiavimas su leidėjais. Tai savo ruožtu leidžia: *prisiimti atsakomybę už valstybinės bibliografijos parengimą ir sklaidą, vykdyti rinkodaros ir konkurencijos analizę, dalyvauti tarptautinėse ir nacionalinėse mugėse, konferencijose, internete; teikti paslaugas mokamai arba nemokamai, bendradarbiauti su leidėjais keičiantis metaduomenimis bei vykdant tarptautinę standartinę numeraciją.* Bibliografiniai įrašai su ISBN, ISSN ir ISMN yra patikimas mūsų šalies publikuotų dokumentų sklaidos ir knygų prekybos pagrindas.

4. **Vykdanč duomenų perdavimo procesą** įgyvendinamos dvi funkcijos: *prieigos prie tinklo sukūrimas ir nuolatinių identifikatorių taikymas.* Šios funkcijos įgyvendinamos remiantis Z39.50, SRU/SRW, OAI-PHM protokolais ir PURL identifikatoriumi. Tai užtikrina NBDB suderinamumą šalies ir tarptautiniu mastu, leidžia teikti bibliografinius ir autoritetinius įrašus mūsų šalies institucijų bei kitų šalių bibliotekoms ir tarptautiniams tinklams. LIBIS duomenų tvarkytojai pirminius duomenis pagal sudarytas bendradarbiavimo sutartis, kuriose apibrėžiama duomenų pateikimo tikslas, sąlygos, tvarka, jų saugojimas ir panaudojimas, iš savo vietinių elektroninių katalogų automatinio atnaujinimo arba eksporto / importo būdu ISO2709 formatu pateikia duomenis į NBDB. Tiesioginės prieigos būdu pagal suteiktus įgaliojimus suteikiama paslauga iš NBDB kopijuoti lietuviškos spaudos įrašus į vietinius elektroninius katalogus.

5. **Vykdanč paslaugų teikimo ir palaikymo procesą** įgyvendinamas *informacijos teikimas per WWW ir informacijos perdavimas per OPAC.* LIBIS tvarkytojo ir LIBIS duomenų tvarkytojų elektroninių katalogų bibliografinių įrašų duomenų bazės pa-

siekiamos Lietuvos ir užsienio fiziniams asmenims per viešąjį katalogą bibliotekoje arba per viešąjį katalogą internete (OPAC WWW). Elektroninė informacijos prenumerata, LIBIS tvarkytojo ir LIBIS duomenų tvarkytojų informacija apie konkrečios bibliotekos teikiamas paslaugas, naudojimo sąlygas, saugomus dokumentus bei Leidėjų duomenų bazę prieinama per viešąjį katalogą saityne (<http://www.lnb.lt/atradimai/katalogailietuvos-leidejai>).

6. Vykdamas naudotojo sąsajos ir sistemų procesą įgyvendinama: *užklausių formulavimas; rezultatų vizualizacija; kreipties elementų sudarymas; funkcinis suderinamumas.*

Vartotojų informacinio aprūpinimo ir daugkartinio metaduomenų naudojimo efektyvumas priklauso nuo standartizacijos nuoseklumo. Atsižvelgiant į tai, kad LIBIS lingvistinis aprūpinimas yra grindžiamas ISO, IFLA ir kitų tarptautinių organizacijų standartais bei protokolais, galima tvirtinti, kad valstybinės einamosios, nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos ir autoritetiniai įrašai atitinka pagrindinius reikalavimus, keliamus valstybinei einamajai ir nacionalinei retrospektyviajai bibliografijai. Kita vertus, tai, kad bibliografinės apskaitos rezultatai yra išsamūs, daugialygiai įrašai, kuriems parengti naudojami visi reikiami UNIMARC ryšio laukai, užtikrinantys įvairiapusę paiešką, leidžia daryti išvadą dėl šios veiklos rezultatų patikimumo ir pakankamumo. Rengiant analizinius įrašus, ne tik

naudojamas ryšio laukas, siejantis straipsnio įrašą su leidiniu, kuriame jis išspausdintas, bet ir nurodomas ryšys su konkrečiu leidinio numeriu ar tomu. Asmenvardžiams, kolektyvams, unifikuotiems antraštėms yra rengiami kreipties elementai – autoritetiniai įrašai, užtikrinantys apskaitą ir efektyvią prieigą. Atsižvelgiant į tai, kad LIBIS programinė įranga yra grindžiama ORACLE duomenų bazių valdymo sistema ir unifikuota rašmenų kodavimo sistema (Unicode), tai sudaro galimybę leidiniams, paskelbtiems kitomis rašto sistemomis, rengti originalius įrašus, kas yra patogiau vartotojui.

Išvardytos NBDB sudarymo ypatybės užtikrina NBDB suderinamumą šalies ir tarptautiniu mastu. NBDB įrašai yra naudojami daug kartų įvairiems tikslams: dokumentų atrankai, fondų komplektavimui, apskaitai ir įrašų kopijavimui savo institucijų katalogams. Sykiu tai sudaro geresnes sklaidos galimybes mūsų šalies publikuotiems dokumentams, kurie yra Lietuvos gamtos, istorijos, sporto, politinio ir pilietinio gyvenimo atspindys bei nacionalinio tapatumo naratyvai.

Autorė nuoširdžiai dėkoja Albertui Šermokui (Asseco Lietuva), Danutei Sipavičiūtei, Nijolei Marinskienei, Liubovei Buckienei, Virginijai Savickienei, Romai Stabrauskienei, Ritai Pikūnaitei ir visiems Nacionalinės bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros darbuotojams, kurių atkakliu darbu informacija apie mūsų šalies publikuotus dokumentus tapo greičiau pasiekiami visame pasaulyje.

LITERATŪRA

ATKOČIŪNIENĖ, Zenona; JANIŪNIENĖ, Erika (2013). Informacijos valdymas viešajame sektoriuje: Lietuvos ministerijų atvejis. *Informacijos mokslai*, t. 64, p. 35–51. ISSN 1392-0561.

BARANAUSKIENĖ, Milda; SAVICKIENĖ, Virginija (2002). Lietuvos nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos retrokonversija: projektas ir realybė. Iš *Bibliografija 2000*, p. 28. ISSN 1392-1991; ISBN 9986-530-87-3.

BAGUŠYTĖ, Ringailė (2000). Lietuvių nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos A serijos „Knygos lietuvių kalba“ rengimo rezultatai. Iš *Bibliografija 2000*, p. 34–44. ISSN 1392-1991; ISBN 9986-530-87-3.

BELL, B, L (1998). *An Annotated Guide to Current National Bibliographies*. 2nd completely rev. ed. Munchen: K. G. Saur.

BULAVAS, V.; VARNIENĖ, R. (2003). Lietuvos integrali bibliotekų informacijos sistema: Istorija ir plėtros perspektyva. *Knygotyra*, t. 40, p. 278–302.

CLAVEL-MERRIN, Genevieve; DANSKIN, Alan; KNUITSEN, Unni; PARENT, Ingrid; VARNIENĖ-JANSSEN, Regina [et al.]. (2011). Valstybinės bibliografijos organizavimas ir valdymas. Iš *Valstybinė bibliografija skaitmeniniame amžiuje: patarimai ir naujos kryptys*. Versta iš *National Bibliographies in the Digital Guidance Age: Guidance and New Directions*, [originalo] redaktorė Maja Žumer; Recenzavo Sjoerd Koopman. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. ISBN 978-609-405-053-4.

DAMIROVA, Irena; ŠNAPŠTIENĖ, Rasa (2005). Viešojo administravimo stebėsenos sistemos problemos ir perspektyvos. *Viešoji politika ir administravimas*, nr. 11, p. 102–109. ISSN 1648-2603.

DAUGARAVIČIENĖ, Alma. (2000). 1918–1940 m. lietuviška knyga. Iš *Bibliografija 2000*, p. 45–51. ISSN 13-1991; ISBN 9986-530-87-3.

European Commission, DG XIII and Andersen Consulting (1996). *Strategic development for the European publishing industry towards the year 2000: Europe's Multimedia Challenge*, Main Report [interaktyvus]. [Žiūrėta 2015 m. rugpjūčio 6 d.]. Prieiga per internetą: <file:///C:/Users/Dell/Downloads/CD0997002ENC_001.pdf>.

Funkciniai reikalavimai bibliografiniams įrašams: baigiamoji ataskaita / IFLA Funkcinių reikalavimų bibliografiniams įrašams tyrimo grupė; [lietuviškąjį vertimą parengė Regina Varnienė, Nijolė Marinskienė]. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo b-ka. 2003. 144 p. ISBN 9955-541-14-8.

Functional requirements for Authority records: A Conceptual model; Draft 2005-06-15/ IFLA UB-CIM Working Group on Functional requirements an numbering of authority records (FRANAR) [žiūrėta 2006 m. gegužės 2 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ifla.org/VII/d4/FRANAR-Conceptual-M-Draft-e.pdf>>.

GEYER-SCHULTZ Andreas; NEAUMAN Andreas; HEITMANN Annika; STROBORN Karsten (2004). *Strategic Positioning Options for Scientific Libraries in Markets of Scientific and Technical Information – the Economic Impact of Digitization* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2016 m. liepos 22 d.]. Prieiga per internetą: <<https://journals.tdl.org/jodi/index.php/jodi/article/view/101/100>>.

Guidelines for National Bibliographies in the Electronic Age [interaktyvus]. [Žiūrėta 2016-09-01].

Prieiga per internetą: <<http://www.nlc.gov.cn/newen/fl/iflanlc/iclc/IFLADs/201012/P020101210600944016702.pdf>>.

International Federation of Librarian Associations, IFLA International Office for UBC, & UNESCO (1979). *Guidelines for the national bibliographic agency and the national bibliography*. Paris: UNESCO.

International Federation of Librarian Associations (1986). *Recommended standards for Cataloguing-in-Publication: The CIP data sheet and CIP record in the book*. London: IFLA International Programme for UBC.

International Federation of Librarian Associations, Working Group on GARE Revision. (2001). *Guidelines for authority records and references* (2nd ed). Munchen: K. G. Saur.

ISBD: tarptautinis standartinis bibliografinis aprašas (2013) / Tarptautinė bibliotekų asociacijų ir institucijų federacija (IFLA); rekomendavo ISBD peržiūros grupė; patvirtino IFLA Katalogavimo sekcijos Nuolatinis komitetas; [ISBD lietuviškąjį vertimą parengė: Nijolė Marinskienė, Regina Varnienė-Janssen, Tomas Auškalnis]. Jungtinė laida. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. XV, 302 p. ISBN 978-609-405-075-6.

JANONIS, Osvaldas (1998). Nacionalinės valstybinės ir repertuarinės bibliografijos samprata, *Tarp knyga*, nr. 11, p. 8–12; nr. 12, p. 12–15.

JANONIS, Osvaldas; VARNIENĖ, Regina (1998). *Retrospective Bibliography of the Lithuanian Press of the First Half of the XVI–XX Century*. *Knygotyra*, t. 25, p. 364-377.

KLARIN, Sofija. Skaitmeninės reprodukcijos: katalogo aprašų modeliai. Iš *Bibliografija 2005–2006*, p. 77–86. ISSN 13-1991; ISBN 978-9955-541-72-1.

KVIESELAITIENĖ, Irena; VARNIENĖ, Regina (2003). Bendro darbo vaisiai LIBIS analizinės bibliografijos posistemis. *Tarp knygų*, gruodis, p. 1–4. ISSN 0868-8826.

Kompiuterinių bibliografinių ir autorizuotų įrašų sudarymo metodika (1998). Parengė L. Buckienė, N. Marinskienė, D. Sipavičiūtė, R. Varnienė. Vilnius: LNB, BKC. 132 p. ISBN 9986-415-36-5.

Kompiuterinių bibliografinių įrašų sudarymo metodika (2007) / Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka ; [parengė Liubovė Buckienė, Eglė Marčėnienė, Danutė Sipavičiūtė, Regina Varnienė]. Vilnius : Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. 477 p. ISBN 9789955541660.

Kompiuterinių autoritetinių įrašų sudarymo metodika (2008) / Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka ; [parengė Nijolė Janušienė ; redagavo Liubovė Buckienė]. Vilnius : Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. 190 p. ISBN 978-9955-541-75-2.

LAUŽIKAS, Rimvydas; VARNIENĖ-JANSSEN, Regina (2014). Paveldas ir visuomenė: Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninio strateginės plėtros gairės 2014–2020 metų programavimo periodui. *Informacijos mokslai*, 2014, t. 69, p. 118–142 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2016 m. liepos 24 d.]. Prieiga per internetą: <http://senas.lnb.lt/stotisFiles/uploadedAttachments/Straipsnis_IM2015026101447.pdf>.

LEWIS, P. R. (1991). The Development of National Bibliographic Services: Issues and opportunities. In *National Bibliographic Services in the European Communities: Roles and Perspectives: Report of the workshop held in Luxemburg, 12 February 1990*, Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.

Lietuvos integrali bibliotekų informacijos sistema: LIBIS (1996) / Rankraštis: parengė: V. Kučiukas, A. Štreimikis, G. Duobinienė, R. Varnienė, V. Bulavas. T. 1. 181 p.

MADSEN, M. (2000). The National Bibliography in the Future: New Recommendations. *Alexandria*, vol. 12(1), p. 45–50.

MATIJOŠIENĖ, Audronė (2007). XIX amžiaus lietuviškųjų periodinių leidinių publikacijos „Lietuvos bibliografijos“ C serijos leidinių apžvalga. Iš *Bibliografija 2007*, p. 74–81. ISSN 1392-1991; ISBN 978-609-405-006-0.

Models for service supply in Europe based on national bibliographic data (1996). European Com-

mission Directorate general XII, CoBRA. ISBN 92-827-7888-6.

National Bibliographies and Books in Print Catalogues (1996): Report, Conclusions and background Documents to the Seminar held in Strasbourg and Frankfurt-am Main, 16-30 June 1995. EU Council, Stasbourg. 179 p.

NEUMAN, Lawrence (2009). *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches* (7th Edition) Hardcover – October 15, 2009.

PETRAUSKIENĖ, D.; SAVINSKIENĖ, Laureta (1998). Tarptautinės standartinės numeracijos sistemos (ISBN, ISSN, ISMN) . Iš *Bibliotekininkystė '98*, p. 56–64. ISSN 1392-544X; ISBN 9986-530-61-X.

SIPAVIČIŪTĖ, Danutė (2007). Valstybinės einašios bibliografijos pertvarkymas. *Tarp knygų*, vasaris, p. 4–5.

Valstybinė bibliografija skaitmeniniame amžiuje: patarimai ir naujos kryptys / IFLA darbo grupė gairėms valstybinei bibliografijai parengti; [originalo] redaktorė Maja Žumer; Recenzavo Sjoerd Koopman; [iš anglų kalbos vertė Tomas Auškalmis; vertimo redaktorės Regina Varnienė-Janssen, Nijolė Marinskienė]. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2011, p. 145. ISBN 978-609-405-053-4.

VARNIENĖ-JANSSEN, Regina; JANONIS, Osvaldas. Katalogavimo dokumentai: tarptautinė praktika ir Lietuva. Iš *Lietuvos kultūros paveldas atsiveria pasauliui : metodologiniai, technologiniai ir organizaciniai sprendimai* / Regina Varnienė-Janssen. Vilnius, p. 212–226. ISBN 978-609-405-021-3.

VARNIENĖ-JANSSEN, Regina (1999). Bibliographic Control in the Context of the Integrated Library Systems of the Baltic Countries. *International Cataloguing and Bibliographic Control*, vol. 28, no. 1, p. 33–35.

VARNIENĖ, Regina (1997). Bibliografijos ir knygotyros centras visuotinės bibliografinės apskaitos infrastruktūroje. Iš *Bibliografija 1997*, p. 5–15. ISSN 1392-1991; ISBN 9986-415-48-9.

VARNIENĖ, Regina (2002). Elektroninių išteklių posistemis bendroje LIBIS struktūroje. *Informacijos mokslai*, t. 20, p. 177–182. ISSN 1392-0561.

VARNIENĖ, Regina (2004). Valstybinė bibliografinė apskaita Lietuvoje. Iš *Bibliografija 2004*, p. 18–25. ISSN 1392-1991; ISBN 9955-541-48-2.

VARNIENĖ-JANSSEN, Regina (2013). *Tarptautinis standartinis bibliografinis aprašas*: jungtinė laida. ISBD vertimų redaktoriai: Regina Varnienė (atsakomoji redaktorė) ... [et al.]. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. XV, p. 302. ISBN 978-609-405-075-6.

VARNIENĖ-JANSSEN, Regina (2010). *Lietuvos kultūros paveldas atsiveria pasauliui: metodologiniai, technologiniai ir organizaciniai sprendimai / recenzentai: prof. habil. dr. Domas Kaunas; prof. dr. Osvaldas Janonis; doc. dr. Jonas Mačiulis*. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. 478 p. ISBN 978-609-405-021-3.

VARNIENĖ, Regina (2001). Lietuvos nacionalinės retrospektyvinės bibliografijos dabartinė būklė ir perspektyvos. *Knygotyra*, t. 37, p. 43–55. ISSN 0204-2061.

VARNIENĖ-JANSSEN, Regina (2007). Lietuvos katalogavimo strategija u kontekstu programa eEurope. Lithuanian Cataloguing Strategy within the context of eEurope. In *Međunarodni skup u čast 100-e godišnjice rođenja Eve Verona*, zbornik radova, Zagreb, 17.-18. studenoga / Recenzenti: Tinka Katič; Kornelija Petr. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2007, p. 151–158. [Santr. angl., p. 417-424]. ISBN 978-953-6001-39-2

VARNIENĖ-JANSSEN, Regina (2011). Metodologiniai ir organizaciniai kultūros paveldo skaitmeni-

nimo ir bibliografinės sklaidos aspektai: lietuviškoji koncepcija. Iš *Bibliografija 2011*, p. 102–113. ISSN 1392-1991.

VARNIENĖ-JANSSEN, Regina; RAČKAUS-KAITĖ, Neringa (2015). Naujos platformos lietuvių literatūros kūrinių sklaidai ir skaitymo skatinimui: problemos analizė. *Informacijos mokslai*, t. 73, p. 51–78. ISSN 1392-0561.

VITIELLO, G. *Legal Deposit and National Bibliographic Services: Developments in the Framework of The Cooperative and Convergence Phenomenon*. Prieiga internetu: <http://www.ifla.org/files/assets/bibliography/publications/vitg.pdf>

WEERKKODY, V.; CURRIE, W. L.; EARNAYKE, Y. (2003). Re-engineering business process through application service providers: challenges, issues and complexities. *Business Process Management Journal*, vol. 9, no. 6, p. 776–794.

WILLER, Mirna (2007). Katalogavimo principai nuo Paryžiaus principų iki tarptautinių katalogavimo taisyklių principų. Iš *Bibliografija 2005–2006*, p. 41–50. ISSN 1392-1991; ISBN 978-9955-541-72-1.

THE METHODOLOGICAL AND TECHNOLOGICAL ASPECTS OF THE DISPERSION OF PUBLISHED DOCUMENTS IN DIGITAL ENVIRONMENT: THE ADDED VALUE OF THE NATIONAL BIBLIOGRAPHIC DATABASE

Regina Varnienė-Janssen

S u m m a r y

The article addresses the presentation of Lithuanian and Lithuania-related documents in the digital environment in 1992–2015. One of the key factors impacting presentation of Lithuania's published documents in the digital environment was the transformation of bibliographic control. This publication focuses on this transformation, which, after the establishment of the National Bibliographic Data Bank (hereafter NBDB, *Nacionalinės bibliografijos duomenų bankas*), provided more opportunities for access to Lithuanian and Lithuania-related documents in the digital environment. By employing the European Commission's 2-3-6 concept for electronic publishing, the process management theory and the analysis of the qualitative content research publications as well as recommendations by the European Commission, IFLA and UNESCO for national bibliographic agencies, we conceptualized processes of bibliographic control in Lithuania and set up a model for NBDB's content, products and added value. The qualitative analysis and the analysis of this model

showed that the transformation of bibliographic control in Lithuania in 1991 determined the realization of the added value of the processes of Content Creation, Complex Content Measures, Marketing, Data Transfer, Service Provision and Maintenance, and User Interface and Systems.

1. The process of **Content Creation** has been realised by undertaking *national bibliographic control, including its retrospective aspect and the additional function of current national bibliographic control*. The implementation of the function of current national bibliographic control allowed creating the current national bibliographic, retrospective and authority electronic bibliographic records for Lithuania's documents. This, in turn, allowed libraries and other cultural institutions carrying out selection of Lithuanian and Lithuania-related documents to reuse extensive records for Lithuanian and Lithuania-related documents for their catalogues as well as to monitor authorship and publication history. At present, national bibliography is used not only by

libraries, publishers and book commerce – it also lays the groundwork for the statistical analysis of Lithuania’s publishing output, the Government’s policy for education and culture programmes as well as the calculation of the publishing production scope. The creation of NBDB also determined successful implementation of additional functions of bibliographic control (bibliographic records printed in a book; standard ISBN, ISMN and ISSN numbers), which serve as significant tools for the universal access to Lithuania’s published documents. The following standard identifiers are used within NBDB: the International Standard Text Code (ISTC), the International Standard Audiovisual Number (ISAN), the International Standard Musical Work Code (ISWC), the International Standard Record Code (ISRC), the International Standard Name Identifier (ISNI) and the National Bibliography Number (NBN). The use of these identifiers improves access to published documents and their component parts in the digital environment.

2. The process of **Content packaging** with its key functions of *setting the scope of the national bibliography, application of content standards, application of identification standards and authority control* ensures *submission of legal deposit*, which forms the basis for bibliographic control; *preparation of descriptive and authority records*; and *identification of books, serial and music publications on the international level and providing better access to them*. However, it has been proved that the Resolution of the Government of the Republic of Lithuania “On the Order of the Submission of Legal Deposit of Printed and Other Documents to Libraries” of 11 December 2006 does not sufficiently reflect all the aspects of the functionality of legal deposit within the complex system of bibliographic control and does not provide for fully implementing the main functions and remit of a legal deposit body (The new version of the document was published on 11 June 2016). Therefore, drafting a law on legal deposit remains of current interest. Such a law would clearly define the purpose of legal deposit as well as provide measures for ensuring the collection and registration of legal deposit and long-time preservation and access of the national publishing output; also, for identifying document types for legal deposit with a focus on the archiving of electronic documents and explicitly identifying measures for implementing the law.

As of July 2016, the NBDB contained 3 097 144 thousand current and retrospective national biblio-

graphic records for Lithuania related documents, 66 063 of which were retrospective records created during the process of retroconversion of bibliographic records or preparing such records within NBDB. Now records of the national retrospective bibliography are linked with the Virtual Electronic Heritage System (VEPS) containing digital copies of the documents. It meets the requirements for today’s digital libraries as well as users’ expectations to read publications online or on mobile devices.

3. The **Marketing** process with its key functions of *administrative management, service evaluation, distribution of products and services and cooperation with publishers* provides opportunities to *take responsibility for preparation and access of the national bibliography; perform analysis of marketing and competition; participating at international and national fairs and conferences directly and online; provide paid or voluntary services regarding cooperation with publishers in sharing metadata and assigning international standard numbers*. Bibliographic records containing ISBN and ISMN are a reliable prerequisite for successful access to Lithuania’s documents and book trade.

4. The process of **Data Transfer** has the key functions of *accessibility to networks and use of persistent identifiers*. Within NBDB, these functions operate with the help of the Z.39.50, SRU/SRW and OAI-PMH protocols, and PURL identifiers. It ensures NBDB’s interoperability on the national and international level and allows to send bibliographic and authority records to Lithuania’s libraries and international networks. Data managers of LIBIS send initial data in the ISO 2709 format to NBDB from their local computers by means of automatic updating or export/import under agreements defining the purpose, provisions and order of data supply as well as their preservation and use. Copying NBDB records to local electronic catalogues by means of direct access is allowed for authorised clients.

5. The process of **Delivery support and Service process** has the key functions of *submitting information online and information transfer via OPAC*. The databases of bibliographic records of electronic catalogues of LIBIS managers and managers of the LIBIS data are accessible to users from Lithuania and abroad via OPAC within the library or online. The publishers’ database is accessible via the online public access catalogue (<http://www.lnb.lt/leidejai>). The publication of data is approved under agreements with publishers. The codes of natural individuals are not published online.

6. The process of *User Interface and Systems* has the functions of *query formulation, visualization of results, provision of access points and interoperability*.

The linguistic supply of LIBIS adheres to the standards and protocols of ISO, IFLA and other international organisations; consequently, current and retrospective national bibliographic records, as well as authority records, satisfy all the requirements for current and retrospective national bibliography: records are extensive, multileveled and all the mandatory UNIMARC relation fields are employed, thus ensuring diverse search possibilities. When preparing analytical records, not only relation fields (linking a record for an article with the publication in which it appears) are used, but there is also an indication of its relation with the appropriate issue or volume. For personal and corporate names and

uniform titles, access points (authority records) are provided, thus ensuring their control and effective access to them. The LIBIS software is based on the ORACLE system for database management and the unified system for script encoding (Unicode) used for cataloguing and information services. It allows to provide records for publications which are issued in the original script, thus making it convenient for multilingual users. The described qualities of NBDB ensure its interoperability on the national and international level. NBDB records are reused for various purposes: selection of documents, collection development and maintenance as well as copy cataloguing. It also improves access to Lithuania's documents, which are a reflection of its nature, history, sports and political and civic life as well as narratives of the national identity.

Īteikta 2016 m. rugpjūčio 4 d.